

Zittenblijven en afstroom in 4 vwo

Ir. F.T. Nijsink
Onderzoek van Onderwijs (10 EC variant)
Educatie en Communicatie in de Bètawetenschappen (specialisatie Natuurkunde)
Universiteit Twente

Samenvatting

De Gomarusscholengemeenschap te Gorinchem kende al vele jaren een bovengemiddeld hoge afstroom in het vierde jaar van het vwo. Dit werd mede veroorzaakt door een laagdrempelige afstroomregeling, waarbij in principe aan alle leerlingen die dat wilden de mogelijkheid werd geboden om af te stromen van 4 vwo naar 5 havo. Van deze afstroomregeling werd dusdanig veel gebruik gemaakt dat men mij vroeg om deze afstroom beter in kaart te brengen. Dit hield in dat er onderzoek is gedaan naar de oorzaken en de gevolgen van de afstroom, waarmee de school een goed onderbouwde beslissing kon nemen over het voortbestaan van (de huidige vorm van) deze regeling. Dit heeft geleid tot de volgende hoofdvraag: Wat is de huidige situatie op de Gomarus rondom de afstroom in 4 vwo en in hoeverre is een laagdrempelige afstroomregeling in 4 vwo wenselijk?

De literatuur beschrijft enkele mogelijke oorzaken van zittenblijven of afstroom. Zo kan een nadelige thuissituatie, leerlinggedrag of een vervelende sfeer op school de kans op zittenblijven of afstromen vergroten. Uit de literatuur blijkt verder dat vwo-leerlingen beter zelfstandig werken, kritischer en creatiever denken en een langere spanningsboog hebben dan havo-leerlingen.

Er is kwalitatief onderzoek verricht naar de afstroom door bij alle twaalf afstromende leerlingen van 4 vwo een enquête af te nemen. Ook is de doorstroom in 4 vwo en het slagingspercentage in 5 havo op de Gomarus vergeleken met het landelijk gemiddelde. Daarnaast is er kwalitatief onderzoek verricht door twee docenten, een decaan en een teamleider te interviewen.

Uit de resultaten bleek dat de helft van de leerlingen dacht dat zij het vwo onvertraagd af zouden hebben gemaakt wanneer er geen afstroommogelijkheid zou zijn geweest. Het bestaan van de laagdrempelige regeling lijkt dus tot een onnodig hoge afstroom te leiden. Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt dat de doorstroom in 4 vwo op de Gomarus in de afgelopen 4 jaar inderdaad 4% lager lag dan het landelijk gemiddelde. Daar stond tegenover dat het aantal zittenblijvers in 4 vwo op de Gomarus in de afgelopen 4 jaar ook 7% lager lag dan het landelijk gemiddelde.

De school zou de afstroom kunnen verlagen door leerlingen meer te motiveren om het vwo af te maken. Dit kan door 4 vwo-leerlingen bewust te maken dat afstroom op veel Nederlandse scholen niet mogelijk is en tot gevolg kan hebben dat ze onnodig onderpresteren. Daarnaast moet de meerwaarde van het vwo (-diploma) beter duidelijk gemaakt worden voor de leerlingen die overwegen om af te stromen. Bovendien zou de school meer bovenbouwdocenten kunnen laten lesgeven aan 3 vwo. Deze docenten zijn bekend met de bovenbouw stof en weten wat er van bovenbouw vwo-leerlingen geëist wordt. Ten slotte is het beter als de school de laagdrempelige term "overstappen" niet meer gebruikt voor afstroom in 4 vwo. Voor leerlingen klinkt dit mogelijk als een optie zonder negatieve effecten.

De Gomarus wil voorkomen dat leerlingen die in 4 vwo onder hun niveau presteren moeten afstromen naar 4 havo. Daarom is er op de Gomarus veel ruimte voor 4 vwo-leerlingen om af te stromen naar 5 havo. De overgang van 3 vwo naar 4 vwo zal daardoor minder leerlingen afschrikken, omdat zij bij slecht presteren toch nog kunnen afstromen naar 5 havo. Daardoor zullen waarschijnlijk meer leerlingen de sprong van 3 vwo naar 4 vwo durven wagen. De school moet dus blijven zoeken naar een optimum, waarbij zoveel mogelijk leerlingen de stap naar 4 vwo durven wagen terwijl er zo min mogelijk leerlingen afstromen van 4 vwo naar 5 havo.

Inhoud

Aanleiding	4
Probleemstelling	4
Onderzoeksvraag	6
Deelvragen	6
Theoretisch kader	7
Oorzaken van afstroom en zittenblijven	7
Effectiviteit en kosten van zittenblijven	8
Niveaubepaling in de derde klas	9
Het schoolexamen	10
Universiteit in een reformatorische wereld	12
Eerder onderzoek	14
Beschrijving	14
Conclusies eerder onderzoek	15
Methode	16
Procedures	16
Respondenten	17
Instrumenten	18
Analyse	19
Betrouwbaarheid en validiteit	22
Resultaten	24
Enquête	24
Interviews	27
Vergelijkend onderzoek	29
Conclusie	32
De oorzaken van hoge afstroom	32
De voordelen van de afstroomregeling voor de leerling	32
De nadelen van de afstroomregeling voor de leerling	33
De voordelen van de afstroomregeling voor de school	34
De nadelen van de afstroomregeling voor de school	34
Aanbevelingen voor de Gomarus	34
Discussie	37
Dankwoord	40
Literatuur	41
Bijlage 1. Overgangsnormen bovenbouw havo en vwo	44
Bijlage 2. Overgangsnormen onderbouw havo en vwo	46
Bijlage 3. Toestemmingsformulier ouders/verzorgers	47
Bijlage 4. Toestemmingsformulier leerlingen	48
Bijlage 5. Toestemming geïnterviewden	49
Bijlage 6. Enquête	50

Aanleiding

In Nederland is het voortgezet onderwijs ingericht in een niveauctuur, waarbij de twee hoogste niveaus het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo of kortweg H) en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo of kortweg V) zijn. Er zijn in Nederland vier opties voor leerlingen die dusdanig onder hun niveau presteren dat zij niet kunnen doorstromen naar het volgende leerjaar op hetzelfde niveau. Deze vier opties zijn:

1. Blijven zitten: hetzelfde leerjaar overdoen op hetzelfde niveau
2. Afstromen: het volgende leerjaar doen op een lager niveau
3. Blijven zitten én afstromen: hetzelfde leerjaar overdoen op een lager niveau
4. Een lente- of zomerschool volgen: hiaten in kennis worden opgevuld tijdens een voorjaars- of zomervakantie zodat de leerling alsnog het volgende leerjaar kan volgen op hetzelfde niveau.

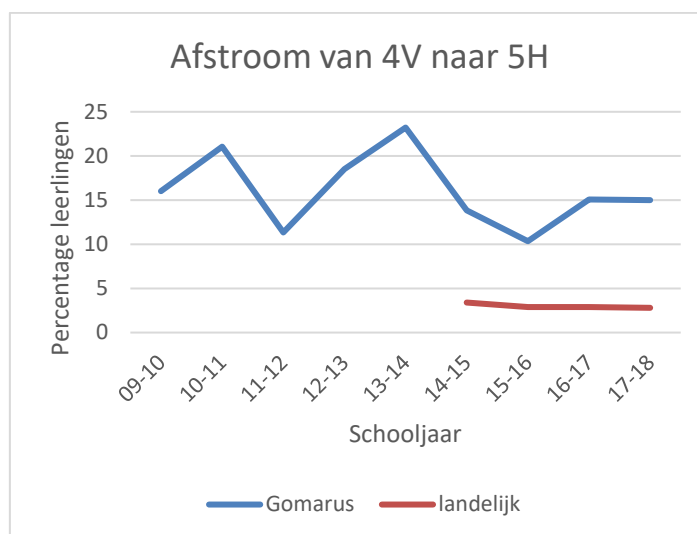
In de bovenbouw (het 4^e en 5^e leerjaar van de havo en het 4^e, 5^e en 6^e leerjaar van het vwo) wordt het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) afgenomen. Het gewogen gemiddelde van het PTA bepaalt voor 50% de cijfers waarmee leerlingen het voortgezet onderwijs verlaten.

Leerlingen die in 4V niet goed genoeg hebben gepresteerd om te worden bevorderd naar 5V hebben dus al een PTA opgebouwd voor het vwo. Wanneer zij afstromen naar 5H komt hun PTA niet meer overeen met hun nieuwe klasgenoten die 4H hebben gedaan. Hun PTA moet dus zodanig worden omgezet of ingehaald dat deze wel overeenkomt met dat van hun klasgenoten.

Toen ik bij de Gomarus Scholengemeenschap te Gorinchem kwam werken en aangaf dat ik graag onderzoek wilde doen, is mij door de teamleiders van de bovenbouw havo/vwo gevraagd om te kijken naar de afstroom in de bovenbouw van havo/vwo. Op de Gomarus was het namelijk in bijna alle gevallen mogelijk om leerlingen die slecht presteerden in 4V af te laten stromen naar 5H (zie Bijlage 1). Van deze afstroomregeling werd dusdanig veel gebruik gemaakt dat men mij vroeg om deze afstroom beter in kaart te brengen. Dit hield in dat er door mij onderzoek is gedaan naar de oorzaken en de gevolgen van de afstroom, waarmee de school een goed onderbouwde beslissing kon nemen over het voortbestaan van deze regeling in de bestaande vorm. In documenten van de Gomarus werd in plaats van het door de overheid gebruikte begrip *afstroom* het woord *overstap* gebruikt.

Probleemstelling

Vanaf het schooljaar 2009-2010 tot 2017-2018 is het aantal leerlingen dat afstroomt op de Gomarus aan het eind van 4V in kaart gebracht. Het percentage afgestroomde leerlingen schommelde tussen 10% en 23% met een gemiddelde van 16%. Dit waren gemiddeld 10 van de 63 leerlingen die jaarlijks startten in 4V (zie Figuur 1). Het is niet duidelijk waardoor de extreem hoge afstroom in de schooljaren 2010-2011 en 2013-2014 en de relatief lage afstroom in de schooljaren 2011-2012 en 2015-2016 zijn ontstaan. Mogelijk heeft dit te maken met het wijzigen van overgangsnormen, het wijzigen van de deadline voor afstroom, of de beoordeling van brugklasleerlingen in dakpanklassen. Landelijk worden deze cijfers pas vanaf het schooljaar 2014-2015 bijgehouden en was de afstroom in 4V gemiddeld 3% (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2015-2018). Ieder schooljaar waren er op de Gomarus Scholengemeenschap te Gorinchem dus bovengemiddeld veel leerlingen die afstromen aan het eind van 4V.

Figuur 1. Het percentage afgestroomde leerlingen van 4V naar 5H op de Gomarus (blauw) en landelijk (rood).

Aan de ene kant leek een hoge afstroom niet wenselijk, omdat deze leerlingen blijkbaar niet in het juiste niveau zijn ingestroomd en omdat afstroom complex was voor de school vanwege het verschil tussen het havo-PTA en het vwo-PTA.

Aan de andere kant bood de mogelijkheid tot afstromen een kans aan leerlingen voor wie het vwo te hoog gegrepen was. Hiermee konden zij immers onvertraagd de havo afmaken, terwijl zij anders het vierde leerjaar over moesten doen op een lager niveau. Daarnaast presteren leerlingen die als twijfelgeval worden gezien meer als zij in een hoger niveau worden geplaatst. Zo bepleit Korthals (2013) om leerlingen die op de grens tussen havo en vwo zitten te laten doorstromen naar het vwo. De opstelling van de Gomarus kan ervoor gezorgd hebben dat leerlingen zo lang mogelijk op het vwo bleven. Hierdoor zullen sommige leerlingen op het laatste moment (dus in 4V) zijn afgestroomd, terwijl anderen het vwo hebben afgemaakt ondanks dat zij dit van tevoren niet voorzien hadden. In dat geval hebben de leerlingen dus de maximale prestatie geleverd.

Er waren dus argumenten die pleitten voor en tegen een ruimhartige afstroomregeling. Het was wel duidelijk dat de Gomarus behoorlijk afweek van de landelijke gemiddelden. Moest de Gomarus de afstroomregeling voortzetten of juist inzetten op het verminderen van de afstroom van 4V naar 5H?

Onderzoeksvraag

Wat is de huidige situatie op de Gomarus rondom de afstroom in 4V en in hoeverre is een laagdrempelige afstroomregeling in 4V wenselijk?

Deelvragen

1. Wat zijn de oorzaken van de hoge afstroom aan het eind van 4V?
2. Wat zijn de voor- en nadelen van een laagdrempelige afstroomregeling aan het eind van 4V voor de leerling?
3. Wat zijn de voor- en nadelen van een laagdrempelige afstroomregeling aan het eind van 4V voor de school?

Theoretisch kader

In de vierde klas van het vwo lopen relatief veel leerlingen vertraging op of stromen af (Boer, Goris & Noordink, 2003; Van der Weij, 2010). In de literatuur omtrent schoolprestaties is veel statistisch onderzoek gedaan naar variabelen die verband houden met zittenblijven en afstroom op de middelbare school.

Het theoretisch kader zal vooral gericht zijn op literatuur die de situatie in Nederland beschrijft. Literatuur uit andere landen is minder bruikbaar, omdat zij een ander onderwijssysteem hebben. Zo hebben veel landen geen uniforme onderwijsseisen, is het onderwijs niet gratis, is de indeling van de niveaus anders dan in Nederland, of er is helemaal geen klassenindeling in niveaus. Bovendien zijn er veel landen, zoals Noorwegen, Zweden en Denemarken, waar zittenblijven eenvoudigweg niet mogelijk is. Deze verschillen maken het lastig om te bepalen of de situatie van de Gomarus vergelijkbaar is met die in andere landen. De Nederlandse literatuur is zodanig uitgebreid, dat een groot aantal variabelen zijn beschreven die de kans op zittenblijven of afstromen verhogen.

In dit literatuuronderzoek zal eerst worden ingegaan op de oorzaken van afstroom en zittenblijven. Daarna zal de effectiviteit en kosten van zittenblijven worden beschreven, waarna de niveaubepaling in de derde klas wordt onderzocht. Ten slotte wordt er gezocht naar het beeld van de reformatorische wereld op de universiteit.

Oorzaken van afstroom en zittenblijven

De thuissituatie en omgeving

De prestaties op school worden voor een gedeelte bepaald door de thuissituatie en de omgeving van de leerlingen. Voor een groep leerlingen zorgt dit ervoor dat ze met een achterstand beginnen.

Een veel beschreven variabele is het milieu van de ouders. Aan de ene kant zorgt een hoger milieu van de ouders voor een hogere inschaling van de leerlingen (De Jong, 1987; Driessen, 1991; Inspectie van het Onderwijs, 2018). Aan de andere kant zullen ouders uit een hoger milieu bij tegenvallende resultaten leerlingen eerder aanraden om te blijven zitten in plaats van af te stromen of de school te verlaten (Kloosterman & De Graaf, 2009). Wanneer leerlingen uit een religieus milieu komen (Dijkstra & Veenstra, 2000) of uit een omgeving waar veel op cultureel gebied wordt ondernomen (Luyten, 2004), wordt de kans op een probleemloze schoolloopbaan juist groter.

Wanneer ouders niet werken (Duquet, Glorieux, Laurijssen & Van Dorsellaer, 2005), pas zijn verhuisd (Vermeij & Dronkers, 2001) of zijn gescheiden (Dronkers, 1997) wordt de kans groter dat leerlingen blijven zitten. Ook leerlingen van allochtone afkomst doen het minder goed (Duquet et al., 2005). De plaats of omgeving waar leerlingen opgroeien blijkt hun kansen op school ook te beïnvloeden. Zo presteren leerlingen uit armoedeprobleemgebieden (Reezigt, Swanborn & Vreeburg, 2013) en leerlingen uit grote steden (Verbeeten, 2015) ondergemiddeld. Een opzienbarende variabele die de kans op zittenblijven verhoogt is de maand van het jaar waarin leerlingen worden geboren (Doornbos, 1971).

De leerlingen

Wanneer leerlingen aan de hand van hun persoonskenmerken of gedrag worden ingedeeld in groepen blijken bepaalde groepen leerlingen een grotere kans te hebben op zittenblijven of afstromen. Zo doen jongens het over het algemeen minder goed dan meisjes (Duquet et al., 2005) en ook leerlingen die een bijbaantje hebben (Wolbers, 2008), veel gamen (Maas, 2016), veel absent zijn (Ter Bogt, Van Lieshout, Doornwaard & Eijkemans, 2009) of middelen gebruiken (Van Der Bogt et al., 2009) presteren minder

goed op school. Een lage leermotivatie (Klomp & Thielen, 2009) en verminderde planningsvaardigheden (Klomp & Thielen, 2009) verhogen de kans om te blijven zitten.

De school

De prestaties op school kunnen ook beïnvloed worden door de schoolomgeving zelf. Zo worden een eenzijdig aanbod van leerstijlen en saaie lessen in verband gebracht met lage leerprestaties (Klomp & Thielen, 2009). Wanneer leerlingen gepest worden (Van Werkhoven, 2015) heeft dit ook een negatief effect op de prestaties op school. Ook is de school steeds meer een log en bureaucratisch instituut geworden (Van Bergen, Van der Meer & Van Otterloo, 2008) met steeds grotere klassen (Klomp & Thielen, 2009), waarvan een afschrikkende werking uitgaat richting de leerlingen (Klomp & Thielen, 2009; Mooij, 1980). Hierdoor stromen meer leerlingen af, blijven zitten of halen zelfs helemaal geen diploma (Klomp & Thielen, 2009; Mooij, 1980).

Effectiviteit en kosten van zittenblijven

Effectiviteit

Zittenblijven is al lange tijd een onderwerp van discussie omdat het een veelvoorkomende maatregel is waarvan de effectiviteit op zijn zachtst gezegd discutabel is (Meijnen, 2013). Goos et al. (2013) heeft 37 studies vergeleken die de effectiviteit van zittenblijven hebben onderzocht in het primair en voortgezet onderwijs in verschillende landen. In Nederland blijft meer dan 30% van de leerlingen minimaal één jaar zitten in het voortgezet onderwijs. Voordelen van zittenblijven zouden zijn: het krijgen van een homogener klas, het scheppen van een betere basis voor de leerlingen en het geven van succeservaringen aan leerlingen omdat zij qua kennis (tijdelijk) boven de klas uitstijgen (Meijnen, 2013). Daarnaast kleven er ook nadelen aan zittenblijven. Zo zou het overdoen van bekende stof niet uitdagend zijn, raken zittenblijvers hun vrienden kwijt en zouden ze zichzelf juist als mislukkelingen zien.

Het algemene beeld van de door Goos et al. (2013) vergeleken studies is dat zittenblijven niet betere resultaten oplevert dan simpelweg doorstromen naar het volgende leerjaar. Zittenblijvers presenteren wel tijdelijk beter dan hun klasgenootjes, maar dit voordeel verdwijnt snel. Ook de effecten van zittenblijven op de psychosociale gezondheid van leerlingen zijn niet eenduidig. Sommige onderzoeken laten een positieve correlatie zien, andere een negatieve. Zittenblijvers verdienen in hun werkzame leven uiteindelijk niet significant meer of minder dan mensen die nooit zijn blijven zitten. Samenvattend kan worden gezegd dat zittenblijven geen meetbare positieve effecten heeft.

Kosten

Een zittenblijver moet een extra jaar op school zitten, waardoor de gemeenschap ongeveer 7.300 euro extra aan een leerling uitgeeft (Rijksoverheid, 2019). Voor de context van dit onderzoek moet daarbij gezegd worden dat leerlingen die het wetenschappelijk onderwijs (WO) als doel hebben, na afstroom naar 5H minimaal één jaar het hoger beroepsonderwijs (hbo) zullen moeten volgen om daarna naar de universiteit te kunnen gaan. De kosten van één jaar hbo zijn minimaal 5.500 euro (Jongbloed, Salerno & Kaiser, 2003). Leerlingen die afstromen naar 5H en daarna na één jaar hbo naar de universiteit gaan besparen de gemeenschap dus 1.800 euro. Zij moeten echter wel één jaar extra van hun eigen studie betalen. Leerlingen die toch al van plan waren om naar het hbo te gaan en afstromen naar 5H, verkorten hun schoolloopbaan met één jaar. Dit levert een besparing van 7.300 euro op.

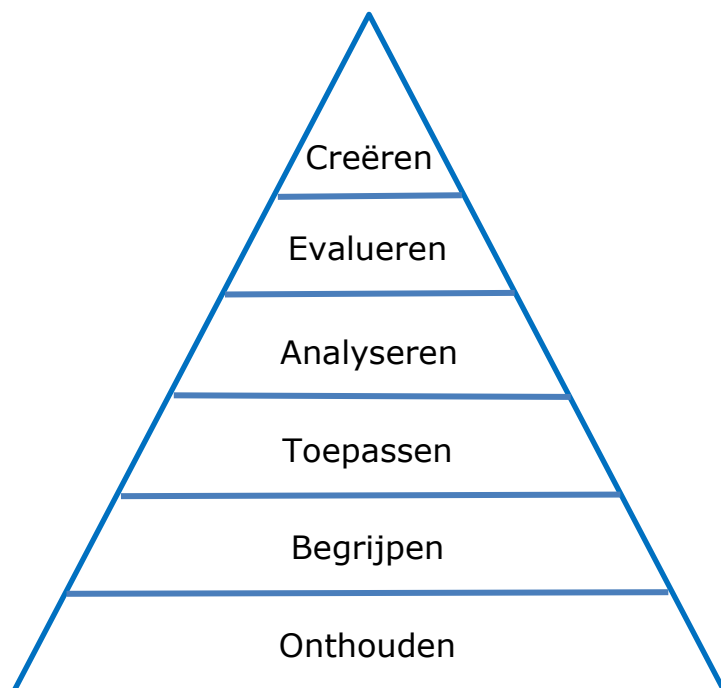
Niveaubepaling in de derde klas

In 1956 heeft Bloom een indeling gemaakt van de manieren waarop leerlingen denken. Vaak is deze indeling of taxonomie als een piramide weergegeven, waarbij de onderliggende lagen, het lagere orde denken, noodzakelijk zijn om de vaardigheden in de bovenliggende lagen te ontwikkelen, het hogere orde denken (zie Figuur 2). Het lagere orde denken bestaat uit: onthouden, begrijpen en toepassen; terwijl het hogere orde denken bestaat uit analyseren, evalueren en creëren.

Bij toetsing wordt een eenvoudigere variant van de taxonomie van Bloom gebruikt om het niveau van de leerlingen te bepalen (Kwakernaak, 2012). Deze variant heet RTTI, waarbij de letters respectievelijk staan voor Reproductie, Toepassing (in een geoefende context), Toepassing (in een nieuwe context) en Inzicht. Leerlingen die op het vwo zitten krijgen naar verhouding meer toepassingsvragen in een nieuwe context en inzichtvragen dan havisten.

Niveaubepaling vindt in Nederland voornamelijk plaats tijdens de overgang van de basisschool naar de middelbare school, waar met behulp van bijvoorbeeld de CITO-toets wordt bepaald naar welk niveau een leerling gaat. Op de Gomarus zijn er daarnaast in de eerste klas vaak zogenaamde 'dakpanklassen'. In deze klassen zitten zowel leerlingen met een havo-niveau als met een vwo-niveau. Bij die klassen vindt er een extra niveaubepaling plaats tussen het eerste en tweede leerjaar. Veel scholen hebben wel algemene richtlijnen. Zo heeft het Vechtdal College (Vechtdal College, 2017) de eis dat een leerling in een 'dakpanklas' minimaal een 7,5 gemiddeld moet staan om over te gaan naar het vwo. Leerlingen die gemiddeld lager scoren dan een 6,8 gaan over naar de havo. De overige

leerlingen worden besproken bij rapportenvergaderingen, waarbij wordt gekeken naar leerlingkenmerken en motivatie. Bij het bespreken van de cijfers wordt geen onderscheid gemaakt tussen leerlingen met een havo-advies en een vwo-advies. Bij de Gomarus blijft de leerling in principe op het niveau waarop hij is ingestroomd, tenzij de leerling extreem laag of extreem hoog scoort (zie Bijlage 2). Op het Vechtdal College is een team samengesteld die erop toeziet dat de vragen in eerstejaars toetsen gebaseerd zijn op de taxonomie van Bloom. Dat betekent dat een leerling relatief vaak toepassingsvragen in een nieuwe context en inzichtvragen moet kunnen beantwoorden om gemiddeld hoger dan een 7,5 te scoren. Hiermee wordt geprobeerd om een gefundeerd onderscheid te maken tussen havo- en vwo-leerlingen. Het Gomarus heeft hier geen richtlijnen voor opgesteld.

Figuur 2. De taxonomie van Bloom waarbij denken wordt ingedeeld in 6 categorieën.

In de literatuur is verder weinig beschreven over niveaubepaling tijdens de overgang van de derde naar de vierde klas. Daarom zullen hier enkele casestudies worden bekeken.

Rooij (2012) beschrijft de niveaubepaling van leerlingen in 3H/V op het gebied van aardrijkskunde. Bij de scholen waar Rooij onderzoek heeft gedaan wordt gewerkt met leerhuizen, waar leerlingen vrijwel niet op de traditionele manier worden getoetst. In plaats daarvan leveren leerlingen opdrachten in die door de school zelf zijn ontworpen. De niveaubepaling is daarom lastiger, omdat er geen vaste kaders zijn. Kenmerken van een verslag op vwo-niveau zijn volgens de docenten op scholen waar Rooij onderzoek heeft gedaan: creatief denken, onverwacht uit de hoek komen met oplossingen en een samenhangend beeld van het onderwerp. Daarnaast is de houding van de leerlingen ook van belang, waarbij onder andere de volgende eigenschappen worden genoemd: zelfstandig werken, werktempo, presenteren en reflecteren.

Van Leeuwen (2016) heeft voor natuurkunde twee nieuwe lessen ontwikkeld voor de bovenbouw van de havo en het vwo, waarbij kritisch werd gekeken naar de methoden Pulsar en Nieuwe Natuurkunde. Hij presenteert een lijst met verschillen tussen havisten en vwo'ers. Hierbij noemt hij onder andere dat vwo'ers een hoger abstraherend vermogen hebben, hogere intrinsieke motivatie, zoeken zelf oplossingen voor hun vragen en hebben een langere spanningsboog dan havisten.

In de literatuur zijn vrijwel geen testen beschreven die specifiek gebruikt kunnen worden in de context van niveaubepaling in de derde klas. Een uitzondering hierop is het onderzoek van Dijkman, Huijskens en Kalkers (2006). Zij concluderen aan de hand van de schoolcijfers dat de onderbouw van de havo en het vwo van de vakken Biologie en Scheikunde niet goed aansluit bij de bovenbouw. Een van de oorzaken van slecht presteren van leerlingen in de vierde klas is het gebrek aan discipline en plannen. Zij stellen een studiesteungroep voor die leerlingen helpt met het structureren van hun huiswerk en het houden aan de planning. Om te bepalen welke leerlingen baat hebben bij de studiesteungroep maken zij gebruik van de Vragenlijst Studievoorwaarden die het studiegedrag in kaart brengt.

Concluderend kan gezegd worden dat de verschillen tussen vwo'ers en havisten zitten in hun cognitieve capaciteiten, waarbij van vwo'ers verwacht mag worden dat zij meer vaardigheden hebben ontwikkeld in het hogere orde denken, intrinsieke motivatie en een zelfstandige werkhouding in tegenstelling tot havisten.

Onderwijsverschillen in de onder- en bovenbouw

Docenten die lesgeven aan de H/V bovenbouw moeten een eerstegraads lesbevoegdheid hebben. Hiervoor moeten zij een HBO- of WO-master opleiding hebben gevolgd. Deze docenten zijn daarom sterker vakinhoudelijk geschoold. De website van de rijksoverheid stelt zelfs het volgende: "De opleiding [tot eerstegraads docent, FTN] is vooral gericht op het lesgeven in de bovenbouw van havo en vwo" (Rijksoverheid, 2019). Door deze scheiding van docenten tussen onderbouw en bovenbouw zal er in de praktijk ook verschil ontstaan tussen het onderwijs in de onder- en bovenbouw. Volgens Klomp & Thielen (2009) ontstaan hierdoor verschillen in werkvormen, waarbij bovenbouw docenten de voorkeur geven aan frontaal doceren en het onderwijsleergesprek. In de onderbouw wisselen docenten de verschillende werkvormen veel meer af. Leerlingen die baat hebben bij de andere onderwijsvormen zouden hiervan de dupe zijn.

Het schoolexamen

In de vierde klas van de havo en het vwo beginnen de leerlingen met het opbouwen van hun examendossier. Voor alle vakken worden de kennis en kunde van de leerlingen gedurende de jaren in de bovenbouw getoetst door middel van schoolexamens. Het gewogen gemiddelde van deze toetsen telt 50% mee voor de eindlijst waarmee de leerlingen het middelbaar onderwijs verlaat. Hierdoor wordt voorkomen dat de eindlijst

alleen een momentopname is en kunnen scholen hun eigen onderwerpen extra gewicht geven. Het gemiddelde schoolexamen van een school mocht tot 2016 slechts met een 0,5% afwijken van het gemiddelde van het centraal examen (inspectie van het onderwijs, 2016). Dit om te voorkomen dat scholen de schoolexamens te hoog becijferen om hun slagingspercentage te vergroten.

Leerlingen die in 4V zitten maken veelal andere toetsen dan leerlingen die in 4H zitten. Hierdoor hebben leerlingen die afstromen aan het eind van 4V een ander examendossier opgebouwd dan de leerlingen die 4H hebben doorlopen. Mogelijk is dit de reden dat op veel scholen de afstroom aan het eind van 4V wordt ontmoedigd of zelfs onmogelijk is. Wanneer een leerling afstroomt zal hij/zij dus een schoolexamen op havoniveau moeten krijgen. Wanneer het onderwerp van de toets bij 4V en 4H gelijk is wordt hier vaak voor gecompenseerd door de normering aan te passen, bijvoorbeeld door het cijfer met een punt te verhogen. De Gomarus legt ieder schooljaar vast welke onderwerpen er moeten worden getoetst voor het schoolexamen van de havo- en vwo-bovenbouw.

In tabel 1 is een overzicht gegeven van het programma van toetsing en afsluiting (PTA) in 4V en 4H. De vakken waarbij precies dezelfde onderdelen worden getoetst zijn groen gearceerd, de vakken die één onderdeel verschillend toetsen zijn geel gearceerd en de vakken die op meerdere onderdelen verschillend toetsen zijn met rood gearceerd.

Tabel 1: *Programma van toetsing en afsluiting van 4V en 4H*

Vak	4V	4H
Aardrijkskunde	2 x theorie (H1,2 & H3,4) 1 x praktisch (schepping & evolutie)	2 x theorie (H1,2 & H3,4) 1x praktisch (eigen omgeving)
Bedrijfseconomie	3x theorie (H1-4, H5-10, H11-13) 1 x handelingsdeel (huiswerkopgaven)	4x theorie (H1-4, H5-10, H11-16, H17-20) 1 x handelingsdeel (huiswerkopgaven)
Biologie	1 x theorie (H1-5) 1 x praktisch (keuzeopdrachten)	1 x theorie (H1-4) 1 x praktisch (Ecologie)
Bewegingsonderwijs	2 x praktisch (aanwezigheid, Outdoordag)	2 x praktisch (aanwezigheid, Outdoordag)
Culturele Kunstzinnige Vorming	3 x theorie (4 toetsen, 4 verslagen, Kunstdossier) 1 x praktisch (presentatie)	3 x theorie (4 toetsen, 4 verslagen, Kunstdossier) 1 x praktisch (presentatie)
Duitse taal & literatuur	1x theorie (luistervaardigheid)	1x theorie (luistervaardigheid)
Economie	2 x theorie (Levensloop, Gedragseconomie) 2x handelingsdeel (spelexperimenten)	2x theorie (H1-4, Jong&Oud vervoer) 2 x handelingsdeel (spelexperimenten)
Engelse taal & literatuur	2x theorie (idioom, luistervaardigheid) 2x handelingsdeel (skillsdossier)	2 x theorie (idioom, leesvaardigheid) 1 x handelingsdeel (skillsdossier)
Franse taal & literatuur	1x theorie (alle toetsen)	1x theorie (alle toetsen)
Godsdienst	1 x theorie (Ethiek)	1 x theorie (Ethiek)
Geschiedenis	2 x theorie (H 1-4, H5-8) 2x handelingsdeel (presentatie, video's)	2 x theorie (H 1-4, H5-8) 1 x handelingsdeel (eigen onderwerp)

Informatica	1x theorie (module1) 2x praktisch (module 2 en 3) 1x handelingsdeel (bedrijfsbezoek)	1x theorie (module1) 2x praktisch (module 2 en 3) 1x handelingsdeel (bedrijfsbezoek)
Muziek	2x theorie (H1-4, H5-8) 2x praktisch (concert + presentatie) 3 x handelingsdeel (excursie, Messiah, 2 concerten)	2x theorie (H1-4, H1-9) 2x praktisch (concert + presentatie) 3 x handelingsdeel (excursie, Messiah, 1 concerten)
Loopbaanoriëntatie en Begeleiding	Handelingsdeel (verslagen)	2x handelingsdeel (CHE & QOMPAS, verslagen)
Management en Organisatie	2x theorie (H1-3, H4-8) 1x handelingsdeel (huiswerkopgaven)	Wordt niet gegeven
Natuurkunde	1 x theorie (alle toetsen) 2 x praktisch (practicum, groepsopdracht)	1 x theorie (H 5, 6, 7) 2 x praktisch (practicum, groepsopdracht)
Nederlandse taal & literatuur	4 x theoretisch (discussie, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, boekendossier) 2x handelingsdeel (leesdossier, schrijfdossier)	7 x theoretisch (poëzie, discussie, leesvaardigheid, taalvaardigheid, schrijfvaardigheid, literatuurgeschiedenis, boekendossier) 1x handelingsdeel (leesdossier)
Rekenen	Wordt niet getoetst	1 x theorie (rekentoets)
Scheikunde	1 x theorie (H3-5) 2 x praktisch (twee open opdrachten)	1 x theorie (H2,3) 3 x praktische opdracht (practicum, ICT, vaardigheden)
Tehatex	2 x theorie (twee maal kunstterminologie) 1x praktisch (praktijkopdracht) 2 x handelingsdeel (excursie, museum)	2 x theorie (twee maal kunstterminologie) 1x praktisch (praktijkopdracht) 2 x handelingsdeel (excursie, museum)
Wiskunde A	2 x theorie (H1-4, H5-7)	3 x theorie (H1-2, H3-4, H5-6)
Wiskunde B	1 x theorie (H 1-4)	3 x theorie (H1-2, H3-4, H5-6)
Wiskunde C	2 x theorie (H1-4, H5-7)	Wordt niet gegeven
Wiskunde D	1x theorie (H1-4)	2 x theorie (H1-4, H5-8)

Wanneer de schoolexamens van 4H worden vergeleken met 4V valt op dat deze voor veel vakken overeenkomen. Vooral de schoolexamens van de vakken Wiskunde, Nederlands, Scheikunde, Economie en Management & Organisatie lijken qua onderwerp grote verschillen te hebben tussen 4H en 4V. Dit levert mogelijk veel extra werk op voor de de afstromende leerlingen en/of hun docenten.

Universiteit in een reformatorische wereld

Het vwo heeft als doel om leerlingen voor te bereiden op het wetenschappelijk onderwijs, de universiteit. De Gomarusscholengemeenschap is een reformatorische school. Een reformatorische school heeft een orthodox protestantse identiteit. Mogelijk heeft de hoge afstroom van leerlingen naar de havo te maken met de identiteit van de school en daarmee samenhangend, de identiteit van de leerlingen en ouders. Hoewel hier in de literatuur niets expliciet over geschreven is, zijn er wel aanknopingspunten te vinden. Zo zegt Jan Hoogland, bijzonder hoogleraar reformatorische wijsbegeerte aan de universiteit

Twente, in een interview het volgende: "De mens kan door de technologische vooruitgang zo veel meer dan vroeger, maar zijn morele inborst is daarmee nog niet beter of betrouwbaarder geworden. Juist als de mens veel kan, kan hij ook veel ten kwade" (Reformatorisch Dagblad, 2009). Wanneer het beeld van prof. dr. Hoogland breder leeft binnen de reformatorische wereld zou dit kunnen betekenen dat (technologische) ontwikkeling, die nu eenmaal vaak plaatsvindt op de universiteit, niet altijd als positief wordt gezien. Ouders en leerlingen zouden daarom mogelijk minder gemotiveerd kunnen zijn voor de universiteit. Daarnaast lijkt de reformatorische identiteit mogelijk extra invloed te hebben op meisjes. Zo concludeert antropoloog drs. José M. Baars-Blom dat 'de reformatorische cultuur van invloed is op de studiekeuze van de meeste meisjes. Zo kiezen examenkandidates van de Pieter Zandt ten opzichte van meisjes op landelijk niveau minder vaak voor de hoogst haalbare vervolgopleiding. Verder is er een lichte voorkeur voor medische en verzorgende beroepen.' (Reformatorisch Dagblad, 2006).

Eerder onderzoek

Beschrijving

In 2015 is er een intern onderzoek gedaan op de Gomarus naar leerlingen uit de bovenbouw van het vwo die overwogen af te stromen naar 5H. Hierin zijn zestien leerlingen (zes meisjes en tien jongens) gevolgd en geïnterviewd. Van de zestien leerlingen kwamen er elf uit 4V en vijf uit 5V.

Van deze zestien leerlingen zijn er uiteindelijk veertien daadwerkelijk afgestroomd naar 5H, terwijl twee leerlingen hiervan afzagen en het vwo hebben afgemaakt.

Bij dit onderzoek werden veertien vragen gesteld:

1. Wie heeft het initiatief voor de overstap genomen?
2. Was de mate van jouw motivatie voor school belangrijk voor de overstap naar havo?
3. Had je een bijbaantje?
4. Waren er moeilijke privé omstandigheden?
5. Hadden je toekomstplannen invloed op de overstap naar havo?
6. Waren de cijfers van de kernvakken belangrijk voor de overstap naar havo?
7. Was de mate van huiswerkbelasting belangrijk voor de overstap naar havo?
8. Waren gesprekken met de mentor belangrijk voor de overstap naar havo?
9. Waren gesprekken met de decaan belangrijk voor de overstap naar havo?
10. Is de overstap het gevolg van een verkeerd studieprofiel?
11. Welke van de vragen 2 tot en met 10 had de meeste invloed had op de overstap naar havo?
12. Welke van de vragen 2 tot en met 10 had de op één na meeste invloed had op de overstap naar havo?
13. Welke van de vragen 2 tot en met 10 had de minste invloed had op de overstap naar de havo?
14. Heb je het advies in klas 3 opgevolgd?

De uitkomsten van dit onderzoek worden in tabel 2 aangegeven, waarbij het #-teken symbool staat voor het aantal leerlingen dat dit antwoord geeft en het %-teken staat voor het percentage van het aantal leerlingen dat dit antwoord geeft. Eén leerling heeft de vragen zes tot dertien niet beantwoord. Van de vragen twee tot en met tien is de mediaan van het antwoord is in blauw aangegeven, bij vraag één en elf tot en met veertien is het meest gegeven antwoord blauw gekleurd.

Tabel 2: Resultaten enquête eerder onderzoek

Vraag:	Antwoord 1	Antwoord 2	Antwoord 3	Antwoord 4
1. Het initiatief kwam van...	Mentor 3# 19%	Decaan 2# 13%	Ouders 5# 31%	Leerling 10# 63%
2. Mate van motivatie was...	Erg belangrijk 2# 13%	Belangrijk 8# 50%	Niet zo belangrijk 4# 25%	Niet belangrijk 2# 13%
3. Mijn bijbaantje was...	Erg belangrijk 0# 0%	Belangrijk 4# 25%	Niet zo belangrijk 2# 13%	Niet belangrijk 10# 63%
4. Privé-omstandigheden waren...	Erg belangrijk 2# 13%	Belangrijk 3# 19%	Niet zo belangrijk 2# 13%	Niet belangrijk 9# 57%
5. Toekomstplannen waren...	Erg belangrijk 3# 19%	Belangrijk 7# 43%	Niet zo belangrijk 2# 13%	Niet belangrijk 4# 25%
6. Cijfers voor kernvakken waren...	Erg belangrijk 2# 13%	Belangrijk 8# 53%	Niet zo belangrijk	Niet belangrijk 2# 13%

			3# 20%		
7. De huiswerkbe- lasting was...	Erg belangrijk 2# 13%	Belangrijk 8# 53%	Niet zo belangrijk 4# 27%	Niet belangrijk 1# 7%	
8. Gesprekken met de mentor waren...	Erg belangrijk 0# 0%	Belangrijk 3# 20%	Niet zo belangrijk 5# 33%	Niet belangrijk 10# 47%	
9. Gesprekken met de decaan waren...	Erg belangrijk 0# 0%	Belangrijk 2# 13%	Niet zo belangrijk 6# 40%	Niet belangrijk 7# 47%	
10. Mijn profielkeu- ze was...	Erg belangrijk 1# 7%	Belangrijk 0# 0%	Niet zo belangrijk 2# 13%	Niet belangrijk 12# 80%	
11. Welke vraag had de meeste invloed?	Vraag 2 6# 40%	Vraag 4 3# 20%	Vraag 6 3# 20%	Vraag 7 3# 20%	
12. Welke vraag had de op één na meeste invloed?	Vraag 2 1# 7%	Vraag 5 6# 40%	Vraag 6 3# 20%	Vraag 7 5# 33%	
13. Welke vraag had de minste invloed?	Vraag 2 1# 7%	Vraag 3 5# 33%	Vraag 4 2# 13%	Vraag 8 1# 7%	Vraag 10 6# 40%
14. Heb je het advies opgevolgd?	Ja 11 # 73%		Nee 4# 27%		

Leerlingen konden elk antwoord schriftelijk toelichten. Enkele zaken vallen hierbij op:

Bij vraag 2 waar gevraagd wordt naar motivatie geven enkele leerlingen aan dat hun motivatie laag was omdat ze toch naar het hbo wilden. Een leerling geeft bijvoorbeeld aan: "Ik wilde wel vwo als ik het zou kunnen. Het heeft een klein beetje meegespeeld dat ik toch niet naar het WO wou gaan." Vraag twee en vraag vijf zijn dus aan elkaar gerelateerd.

Bij vraag 6 wordt door zes leerlingen aangegeven dat Engels een pijnpunt is, terwijl Wiskunde en Nederlands slechts één keer worden benoemd.

Bij vraag 8 geven de leerlingen aan dat de mentor de leerlingen vaak probeert te motiveren om op het vwo te blijven. De leerlingen vinden dit niet fijn, omdat de afstroom naar 5H achteraf gewenst of onafwendbaar bleek.

Bij vraag 14 hebben twee leerlingen die nee hebben geantwoord de vraag niet goed begrepen. Met het advies in deze vraag wordt bedoeld of leerlingen vakken hebben gekozen die hen door de docenten ontraden zijn. Eén leerling geeft echter aan het advies te hebben gekregen om harder te gaan werken, terwijl de ander aangeeft dat de school vwo adviseerde terwijl havo achteraf toch beter was geweest.

Enkele vragen hangen met elkaar samen. Zo hangt de motivatie af van de toekomstplannen van de leerling, terwijl bij lage cijfers de huiswerkbelasting waarschijnlijk zal toenemen.

Conclusies eerder onderzoek

De voorlopige conclusie van dit onderzoek was dat de twee grootste oorzaken van het afstroom naar 5H waren: een lage motivatie (onder andere door afwijkende toekomstplannen) en slechte cijfers (terwijl er wel hard wordt gewerkt).

Methode

Om antwoord te geven op de onderzoeksvragen is er zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek verricht. Het kwalitatieve onderzoek bestaat uit interviews met Gomarus personeel. Het kwantitatief onderzoek betreft een enquête onder de afstromende leerlingen en de cijfers over doorstroom en afstroom in 4V, waarna het slagingspercentage van de afgestroomde leerlingen wordt vastgesteld. In deze methode zullen eerst de procedures worden beschreven, daarna de respondenten, de instrumenten en de analyse.

Procedures

Enquête

Op het moment van het tweede rapport (op 5 april 2019) moest vaststaan welke leerlingen zouden afstromen van 4V naar 5H. Om te bepalen in hoeverre de oorzaken van onderpresteren, zoals genoemd in het theoretisch kader, invloed hebben op de keuze voor afstroom is er voor gekozen om bij hen een enquête af te nemen.

De enquête is uitgevoerd nadat er een ethiekaanvraag is gedaan bij de faculteit Behavioural, Management and Social Sciences (BMS) van de Universiteit Twente. Deze aanvraag is goedgekeurd onder de voorwaarden dat leerlingen onder de zestien jaar toestemming moeten hebben van één van de ouders (zie Bijlage 3) en dat alle leerlingen moeten instemmen met de voorwaarden die zijn verbonden aan het onderzoek (zie Bijlage 4). Er waren vier leerlingen die afstroomden die nog geen zestien jaar oud waren bij het uitvoeren van het onderzoek. De ouders zijn daarom schriftelijk gevraagd of hun kind mee kon doen aan het onderzoek. Alle ouders hebben hiermee ingestemd. In het toestemmingsformulier gaven de leerlingen onder andere aan dat zij vrijwillig meewerkten aan de enquête en begrepen dat het voor wetenschappelijk onderzoek zou worden gebruikt. Pas daarna konden zij beginnen aan de enquête. Alle leerlingen hebben toestemming gegeven, waarna het onderzoek is gestart.

De leerlingen die zouden gaan afstromen werd via e-mail gevraagd of zij op 2 juli 2019 om 11.50 bij het computerlokaal aanwezig konden zijn. Vijf leerlingen konden op dit tijdstip aanwezig zijn. Zes leerlingen konden pas om 12.15 aanwezig zijn omdat zij nog bijles in economie kregen. Één leerling was op de dag van het onderzoek ziek. Deze leerling heeft op de enquête op dezelfde dag thuis ingevuld.

Alle leerlingen hebben de enquête in ongeveer een kwartier kunnen invullen. De leerlingen werden zo gepositioneerd dat zij niet konden meekijken op het scherm van andere leerlingen.

Interviews

Voor het onderzoek is het van belang dat de bestaande manier van niveaubepaling aan het eind van 3V op de Gomarus in kaart werd gebracht. In enkele informele gesprekken bleek dat de onderbouw teamleider een centrale rol heeft bij het bepalen van het niveau van leerlingen. Daarom is de onderbouw H/V teamleider geïnterviewd.

Wanneer leerlingen vragen hebben over de profielkeuze op school of de studiekeuze na de middelbare school, kunnen zij terecht bij de decaan. Op de Gomarus begeleidde de decaan ook de leerlingen die af wilden stromen van 4V naar 5H. Om te bepalen wat er allemaal gebeurt bij het proces van afstroom is de decaan geïnterviewd.

Om te bepalen hoe docenten met de in het theoretisch kader besproken verschillen tussen het schoolexamen van 4H en 4V omgingen en hoeveel werk dit is, werd dit in kaart gebracht door twee docenten te interviewen. Het betrof de docenten Wiskunde en

Nederlands, omdat bij deze vakken de PTA's van 4V en 4H het sterkst van elkaar lijken af te wijken.

De afspraken met alle geïnterviewden werden gemaakt via e-mail. Alle interviews duurden ongeveer 45 minuten. Aan de geïnterviewden werd voorafgaand aan het onderzoek gevraagd of zij akkoord gingen met de voorwaarden die zijn verbonden aan het onderzoek. Deze zijn beschreven in Bijlage 5. Alle geïnterviewden gingen akkoord met de voorwaarden. Deze mondelinge toestemming en het daaropvolgende interview zijn opgenomen. Tijdens de interviews werd door de interviewer ook meegetypt.

Vergelijkend onderzoek

Het feit dat afstroom op de Gomarus relatief laagdrempelig was, zou een hoge afstroom kunnen verklaren. Hiervoor is vergelijkend onderzoek gedaan. Daarbij is het percentage leerlingen die doorstromen, afstromen, zittenblijven en afstromen én zittenblijven op de Gomarus vergeleken met het landelijk gemiddelde. Hiervoor zijn de cijfers van het DUO en de data van de Gomarus gebruikt. Sommige data van de Gomarus, zoals voorgaand onderzoek en afgestroomde leerlingen in de schooljaren 2009-2010 tot 2013-2014, waren te vinden op de online omgeving van de Gomarus. Deze was ook toegankelijk voor mij als docent. Het DUO verzamelt sinds 2014-2015 de doorstroom, afstroom en het aantal zittenblijvers per school, per onderwijsniveau of schooljaar. Daarnaast is het aantal leerlingen per schooljaar en niveau opgeslagen in de landelijke data vanaf 2013-2014. Andere gegevens van de Gomarus die niet in gegevens van DUO te vinden zijn heb ik opgevraagd bij de leerlingenadministratie. Dit betrof de afstroom van 4V naar 4H, de afstroom van 4V naar 5H en de afstroom van 5V naar 5H in de jaren 2014-2015 tot en met 2017-2018.

Er is ook vergelijkend onderzoek gedaan naar de voor- en nadelen van afstroom voor de leerling. Daarvoor is het gemiddelde examensucces van afgestroomde leerlingen in kaart gebracht. Dit is vergeleken met het gemiddelde examensucces van de andere 5H leerlingen. Het slagingspercentage van afgestroomde leerlingen is voor de jaren 2009-2010 tot en met 2013-2014 bepaald door afgestroomde leerlingen op te zoeken in de slagingslijstjes die op de online omgeving van de Gomarus staan. Voor de jaren 2014-2015 tot en met 2017-2018 is het slagingspercentage van afgestroomde leerlingen opgevraagd bij de leerlingenadministratie. Het slagingspercentage van de niet afgestroomde leerlingen op het Gomarus is voor alle onderzochte jaren bepaald aan de hand van de documenten op de online omgeving van de Gomarus, terwijl het gemiddelde slagingspercentage van alle Nederlandse scholen is bepaald aan de hand van de gegevens van het DUO.

Respondenten

Enquête

Alle 12 leerlingen (9 meisjes, 3 jongens) die in de zomervakantie van 2019 zouden afstromen van 4V naar 5H hebben een online-enquête ingevuld. Vier leerlingen hadden de leeftijd van 15 jaar, zes leerlingen waren zestien jaar oud, terwijl drie leerlingen zeventien jaar oud waren.

Interviews

De H/V onderbouw teamleider is geïnterviewd om de huidige manier van niveaubepaling vast te leggen. De geïnterviewde geeft naast de functie als teamleider (sinds 2016) ook al meer dan tien jaar les.

Daarnaast is de vwo-decaan geïnterviewd. Deze docent geeft al meer dan tien jaar les, in combinatie met de functie als vwo-decaan sinds 2009.

Ten slotte zijn de docenten Nederlands en Wiskunde geïnterviewd. Beide docenten gaven al meer dan tien jaar les op de Gomarus en kunnen dus worden gezien als ervaren docenten.

Nadat alle gegevens van de enquête, de interviews en het vergelijkend onderzoek binnen was, is alles geanalyseerd, samengevoegd en is er een voorlopige conclusie geschreven. Dit is in een mail verstuurd aan de Onderwijsinspectie waarna hun visie op de huidige afstroomregeling werd gevraagd.

Instrumenten

Enquête

Hoewel er al eerder een enquête is afgenomen onder afstromende leerlingen (in 2014), missen hier vanuit de theorie nog verschillende oorzaken voor onderpresteren, zoals het milieu van de ouders, leerlinggedrag en schoolkenmerken. Daarom is er een nieuwe digitale enquête gemaakt, gebaseerd op het theoretisch kader, met Google Forms, een webapplicatie voor onder andere digitale enquêtes. De leerlingen werd 10 minuten voor aanvang van de enquête een mail gestuurd met daarin de link naar de enquête. Op de eerste pagina kregen de leerlingen de voorwaarden te zien waarmee zij akkoord moesten gaan (zie Bijlage 4). Wanneer zij op 'Ik begrijp het en ga akkoord' hadden geklikt, konden zij verder gaan naar de volgende pagina waarin de hele enquête te zien was (zie Bijlage 6). Leerlingen konden op de vragen 1, 2, 4, 6-15 slechts één antwoord aanklikken, terwijl zij bij de vragen 3 en 5 meerdere antwoorden konden aanklikken. Bij de vragen 2 en 12-15 konden de leerlingen het antwoord: "anders, namelijk" aanklikken, waarna zij zelf hun antwoord konden formuleren. De leerlingen moesten elke vraag beantwoorden om de enquête te kunnen inleveren. Daarnaast konden zij elke vraag toelichten, maar dit was niet verplicht om de enquête te kunnen inleveren. De enquête was anoniem, mede daarom is er niet gevraagd naar sekse. Alle leerlingen hebben de enquête volledig ingevuld.

Interviews

De niveaubepaling is in kaart gebracht door de onderbouw H/V teamleider te interviewen. Eerst werd de opname gestart, waarna aan hem de voorwaarden van het interview voorgelezen (zie Bijlage 5). De teamleider gaf toestemming, waarna hem de volgende vragen werden gesteld:

Waarop is de niveaubepaling van havo- en vwo-leerlingen gebaseerd?

Hoe vindt niveaubepaling plaats?

Hierop is verder doorgevraagd naar de afwegingen die werden gemaakt om leerlingen als een havist of vwo-er te bestempelen en in hoeverre deze overeenkwamen met het theoretisch kader. Aandachtspunten hierbij waren: in hoeverre waren testen, zoals de CITO-eindtoets leidend en in hoeverre was de houding en/of motivatie van de leerling leidend bij het bepalen van het niveau van de leerling. Wanneer tijdens het interview bleek dat een bepaald aspect van de niveaubepaling over het hoofd was gezien werd hier verder op in gegaan.

Om te bepalen wat er allemaal gebeurt bij het proces van afstroom en om de huidige procedure te beschrijven, is de vwo-decaan geïnterviewd. Eerst werd de opname gestart, waarna aan hem de voorwaarden van het interview voorgelezen (zie Bijlage 5). De decaan gaf toestemming, waarna hem de volgende vragen werden gesteld:

Hoe gaat de afstroomprocedure in zijn werk?

Wat kan de afstroom naar 5H compliceren of juist eenvoudiger maken?

Wat zijn de voor- en nadelen van de huidige afstroomregeling voor leerling en school?

Op de vragen is verder doorgevraagd, om de huidige procedure goed in kaart te brengen en te bepalen wat de positieve en negatieve kanten zijn van de huidige mogelijkheid tot afstroom.

De docenten Nederlands en Wiskunde zijn afzonderlijk geïnterviewd om de hoeveelheid en het type werk te bepalen dat een docent heeft aan de afgestroomde leerlingen. Eerst werd de opname gestart, waarna aan hen de voorwaarden van het interview voorgelezen werden (zie Bijlage 5). De docenten gaven toestemming, waarna hen de volgende vragen werden gesteld:

Wat moet een docent doen voor een goede / probleemloze afstroom en hoeveel tijd kost dat?

Wat kan de afstroom naar 5H voor uw vak compliceren of juist eenvoudiger maken?

Is de extra tijd / geld / moeite die wordt gestoken in leerlingen die afstromen gerechtvaardigd?

Moet de huidige situatie blijven zoals deze is, of moet deze worden aangepast?

Op de bovenstaande vragen werd verder doorgevraagd om de procedure en de hoeveelheid extra inspanning die het kost om een leerling te laten afstromen in kaart te brengen. Wanneer er aan het eind van het interview nog tijd over was werd er gevraagd naar de reden van de hoge afstroom.

Analyse

Om de oorzaken van de hoge afstroom te bepalen is gebruik gemaakt van een enquête met leerlingen en interviews met een teamleider, een decaan en twee docenten. Daarnaast is er vergelijkend onderzoek verricht door middel van het vergelijken van de data van de Gomarus met de landelijke data van het DUO.

Enquête.

Zoals uiteengezet in het theoretisch kader kunnen een slechte thuissituatie, een vervelende school of bepaalde leerlingkenmerken de kans op zittenblijven of afstromen vergroten. Welke oorzaken hiertoe bijdragen op het Gomarus is onderzocht door middel van de enquête, waarbij de vragen over de thuissituatie (vraag 1-3), de leerling (vraag 4-7) en de school (vraag 8-10) vergeleken met de noodzaak van afstroom (vraag 12) en de reden waarom leerlingen afstroonden naar 5H (vraag 15). Om de antwoorden beter te kunnen analyseren is aan elk gegeven antwoord een aantal punten toegekend. Hierdoor kon ook het cumulatieve effect van verschillende onderwerpen die bijdragen aan bijvoorbeeld de thuissituatie worden gemeten. In tabel 3 zijn het aantal punten voor elk antwoord weergegeven.

Tabel 3: Aantal punten per gegeven antwoord

Vraag	Antwoord	punten
1. Mijn ouder(s)/verzorger(s) hebben volgens mij een:	Slecht betaalde baan	1
	Normaal betaalde baan	2
	Goed betaalde baan	3
	Zeer goed betaalde baan	4
2. De hoogste opleiding van mijn ouder(s)/verzorger(s) is volgens mij:	De universiteit	3
	Het HBO	2
	Het MBO	1
3. Mijn ouder(s)/verzorger(s) gaan wel eens naar: (keuze uit: een lezing, een concert, een museum, een voorstelling of workshop, of geen van de genoemde activiteiten)	Geen activiteit	1
	Één type activiteit	2
	Twee typen activiteiten	3
	Drie typen activiteiten	4
	Vier typen activiteiten	5

4. Ik game:	0 – 1 uur per dag	4
	1 – 2 uur per dag	3
	2 – 3 uur per dag	2
	Meer dan 3 uur per dag	1
5. Ik gebruik gemiddeld per week:	Minder dan 1 glas alcohol	5
	1 – 3 glazen alcohol	4
	3 – 6 glazen alcohol	3
	Meer dan 6 glazen alcohol	2
	Één of meerdere keren drugs	1
6. Ik ben gemiddeld:	Minder dan 1 uur per week wettig of onwettig absent	4
	1 – 2 uur per week wettig of onwettig absent	3
	2 – 3 uur per week wettig of onwettig absent	2
	Meer dan 3 uur per week wettig of onwettig absent	1
7. Ik ben:	Totaal niet goed in plannen	1
	Goed in plannen als ik dingen ga doen die ik leuk vind	2
	Goed in plannen als ik dingen moet doen die ik belangrijk vind	3
	Altijd goed in plannen	4
8. School is voor mij:	Een plek waar ik me altijd veilig voel	4
	Een plek waar ik me meestal veilig voel	3
	Een plek waar ik me meestal niet veilig voel	2
	Een plek waar ik me nooit veilig voel	1
9. De lessen op school zijn:	Afwisselend	4
	Meestal afwisselend maar bij sommige docenten altijd hetzelfde	3
	Bij de meeste docenten altijd hetzelfde, maar bij sommige docenten afwisselend	2
	Altijd hetzelfde	1
10. De lessen op school zijn:	Bijna altijd fijn en interessant	4
	Vaak fijn en interessant	3
	Soms fijn en interessant	2
	Bijna nooit fijn of interessant	1

Het totaal aantal punten dat een leerling kreeg voor de thuissituatie werd bepaald door de punten van vraag 1-3 op te tellen. Ditzelfde werd gedaan voor de categorie leerlinggedrag bij de vragen 4-8 en voor de categorie de school bij devragen 9-12.

Vraag 15 over de reden tot afstroom is ingedeeld in 4 categorieën zoals weergegeven in tabel 4: te weinig inzet, te weinig inzicht, te weinig motivatie, persoonlijke redenen.

Tabel 4: Redenen van afstroom

Vraag	Antwoord	Categorie
15. De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat:	Het vwo te moeilijk voor mij is	Te weinig inzicht
	Ik te veel moet doen voor het vwo	Te weinig inzet
	Ik het vwo later niet nodig heb	Te weinig motivatie
	Ik al heel lang twijfel over het vwo en ik nu nog makkelijk kan overstappen	
	Persoonlijke redenen, zoals: gezondheid, vervelende klas, thuissituatie	Persoonlijke redenen

Om een voorbeeld te geven over de analyse van de enquête volgt nu een voorbeeld van een fictieve leerling. Stel dat een leerling de volgende antwoorden had gegeven: *Mijn ouders hebben een normaal betaalde baan, hun hoogste opleiding is het MBO en zij gaan naar één type activiteit.* Deze leerling krijgt voor vraag 1 twee punten, voor vraag 2 één punt en voor vraag 3 twee punten. Deze leerling scoort voor de thuissituatie in totaal dus vijf punten. Dit is een score die lager is dan het gemiddelde. Wanneer deze leerling voor vraag 15 het antwoord geeft: *De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat ik te veel moet doen voor het VWO* draagt deze leerling bij aan het beeld dat de hoge afstroom in 4V wordt veroorzaakt door leerlingen met te weinig inzet die uit minder goede milieus komen.

Daarnaast is van elk antwoord de mediaan genomen om te bepalen welk antwoord de 'doorsnee-afstromer' gaf. Dit werd op dezelfde wijze gedaan als het vorige interne onderzoek op de Gomarus zoals beschreven in het hoofdstuk Eerder onderzoek. Hiermee kan een overzicht worden gegeven van de antwoorden van de "doorsnee" afstromer.

Indelen en wijzigen van antwoorden

Leerlingen kunnen bij elke vraag een toelichting geven en op sommige vragen kunnen zij de optie "anders, namelijk" aanklikken. Hieruit is bepaald welk antwoord het beste bij de betreffende leerling past. Het betreft de volgende toelichtingen of antwoorden:

Vraag 2:

Een leerling die het antwoord geeft dat de hoogste opleiding van zijn ouders 'Een paar hbo-certificaten' is, is ingedeeld bij het antwoord 'MBO'. Een leerling die het antwoord geeft 'Mijn moeder heeft geen diploma, mijn vader heeft hbo gedaan' is ingedeeld bij het antwoord 'HBO'.

Vraag 7:

Een leerling die het antwoord geeft 'Ik ben goed in plannen als ik iets leuks ga doen' geeft als toelichting 'Ook het 3^e punt'. Het 3^e antwoord was 'Ik ben goed in plannen als ik iets ga doen wat ik belangrijk vind'. Deze leerling is ingedeeld bij het laatstgenoemde antwoord.

Vraag 12:

Een leerling die het antwoord geeft 'Blijven zitten in 5 vwo' is ingedeeld bij het antwoord 'Blijven zitten in 4 vwo en daarna het vwo afgemaakt'.

Vraag 15:

Een leerling die het antwoord geeft 'Te lui ben om het vwo af te maken' is ingedeeld bij het antwoord 'Ik te veel moet doen voor het vwo'. Een leerling die het antwoord geeft 'Ben al blijven zitten en heb niet genoeg concentratie voor het leren' is ingedeeld bij het antwoord 'Ik al lang twijfel over het vwo en ik nu nog makkelijk kan overstappen'. Een leerling die als antwoord geeft 'Ik moet te veel doen voor het vwo' geeft als toelichting 'Ik leer gemiddeld 5 uur per dag'. Deze leerling is ingedeeld bij het antwoord 'Het vwo is te moeilijk voor mij'.

Interviews

De interviews zijn opgenomen en genoteerd. De uitkomsten van de interviews zijn samengevat weergegeven bij de resultaten van het onderzoeksverslag. Samenvatting heeft plaatsgevonden door:

- Procedures zoveel mogelijk chronologisch te beschrijven.
- Thema's zo veel mogelijk te groeperen.
- Het interview verder te beschrijven zoals het zich chronologisch heeft afgespeeld.

Vergelijkend onderzoek

Het percentage leerlingen op de Gomarus dat aan het eind van 4V doorstroomt naar 5V is bepaald in de schooljaren 2009-2010 tot en met 2017 – 2018. Dit percentage is vergeleken met de doorstroom in 4V van de gemiddelde Nederlandse school. Helaas was er naast het gemiddelde geen standaarddeviatie bekend van de landelijk gemiddelde cijfers. De positie van de Gomarus kon dus alleen maar geschat worden door het percentage te vergelijken met het landelijk gemiddelde.

Het examensucces van de afgestroomde leerlingen in de jaren 2009-2010 tot en met 2017- 2018 is vergeleken met de andere leerlingen in 5H op de Gomarus en landelijk. Wanneer het examensucces van de afgestroomde leerlingen hoger was dan het gemiddelde van de klas, zal dit pleiten voor de huidige afstroomregeling.

Betrouwbaarheid en validiteit

Enquête

In de enquête werd onderzocht in hoeverre bepaalde oorzaken geleid hadden tot een hoge afstroom. Deze enquête moest echter wel meten wat we willen meten (validiteit) en de uitkomsten moesten betrouwbaar zijn. Omdat alle afgestroomde leerlingen werd gevraagd om deze enquête in te vullen werd selectiebias vermeden. Daarnaast kende de onderzoeker de leerlingen die de enquête invulden niet, omdat hij hen geen les gaf en dat het schooljaar daarop ook niet zou doen. Daarnaast hoefden de leerlingen hun naam niet in te vullen op de enquête, waardoor hen anonimiteit werd gegarandeerd. Zij hoefden dus geen rekening te houden met het (waarde)oordeel van de onderzoeker over hetgeen ze ingevuld hadden. Bovendien was de tijdsdruk laag, omdat de leerlingen deze enquête binnen vijf minuten konden invullen, terwijl zij 50 minuten de tijd hadden. Door de mediaan te nemen van de antwoorden van de vragen 1 tot en met 11 en het resultaat van meerdere antwoorden op te tellen werd het effect van uitschieters vermeden. Nadeel van dit systeem was wel dat leerlingen die een kleine groep vertegenwoordigden over het hoofd konden worden gezien. Zo zou het kunnen gebeuren dat er één gameverslaafde leerling was. Door het gebruik van de mediaan had één apart antwoord een klein effect, helaas was het lastig om daar met zo'n kleine groep rekening mee te houden.

De opgestelde enquête is niet helemaal gevalideerd. Het was dus niet bewezen dat deze mat wat het moet meten. Wel is de enquête gebaseerd op de verschillende effecten van de theorie, zoals milieu van de ouders, leerlinggedrag en de schoolomgeving, waardoor de inhoudsvaliditeit vergroot is. Daarnaast is voldaan aan begripsvaliditeit wanneer de vragen alle aspecten van een effect bevragen. Enerzijds is hieraan voldaan door meerdere aspecten van bijvoorbeeld het milieu te meten. Anderzijds is hier niet aan voldaan, omdat de enquête is gemaakt als aanvulling op de enquête die 4 jaar geleden was afgenomen, waardoor sommige aspecten zijn weggelaten. Zo zou een vraag over een bijbaantje ook goed in het onderzoek passen, maar omdat dit al in het vorige interne onderzoek is gevraagd is dit niet gedaan.

Interviews

Alle interviews zijn afgenomen in een afgesloten ruimte en vonden binnen een tijdbestek van 50 minuten plaats. Wanneer er meer tijd nodig zou zijn kon er een nieuwe afspraak worden gemaakt. Op die manier werd voorkomen dat tijdsdruk of andere omstandigheden/geluiden invloed konden hebben op het interview. Alle interviews zijn door dezelfde persoon afgenomen, zodat verschillen tussen de interviews niet kunnen zijn veroorzaakt door de interviewer. Ten slotte zijn alle interviews opgenomen, zodat deze achteraf nogmaals geanalyseerd konden worden.

Resultaten

Enquête

De uitkomsten van de enquête zijn weergegeven in tabel 5. Alle antwoorden zijn in oplopende of afnemende mate geordend. Daarbij is van de vragen 1 tot en met 11 de mediaan blauw gekleurd, terwijl dit bij de vragen 12 tot en met 15 het meest gegeven antwoord is. Het aantal leerlingen die het betreffende antwoord geeft is weergegeven met een hashtag, terwijl het percentage leerlingen is weergegeven met het percentage-teken.

Tabel 5: Resultaten van de enquête

Vraag	Antwoorden				
1. Mijn ouders hebben een ... baan	Slecht betaalde 0# 0%	Normaal betaalde 9# 75%	Goed betaalde 3# 25%	Zeer goed betaalde 0# 0%	
2. De hoogste opleiding van mijn ouders is ...	MBO 4# 33%		HBO 7# 58%		Universiteit 1# 8%
3. Mijn ouders gaan wel eens naar: (keuze uit: een lezing, een concert, een museum, een voorstelling of workshop, of geen van de genoemde activiteiten)	Geen activiteit 4# 33%	Één type activiteit 5# 42%	Twee typen activiteiten 2# 17%	Drie typen activiteiten 1# 8%	Vier typen activiteiten 1# 8%
4. Per dag game ik ... per dag	0 tot 1 uur 10# 83%	1 tot 2 uur 2# 17%	2 tot 3 uur 0# 0%	Meer dan 3 uur 0# 0%	
5. Ik gebruik gemiddeld ... per week	Minder dan 1 glas alcohol 8# 67%	1 tot 3 glazen alcohol 3# 25%	3 tot 6 glazen alcohol 0# 0%	Meer dan 6 glazen alcohol 1# 8%	Één of meerdere keren drugs 0# 0%
6. Per week ben ik ... wettig of onwettig absent	Minder dan 1 uur 9# 75%	1 tot 2 uur 1# 8%	2 tot 3 uur 1# 8%	Meer dan 3 uur 1# 8%	
7. Ik ben ... goed in plannen	Totaal niet 4# 33%	Als ik iets leuks ga doen 5# 42%	Als ik iets belangrijk vind 3# 25%	Altijd 0# 0%	
8. School is voor mij een plek waar ik me ... veilig voel	Altijd 6# 50%	Meestal 6# 50%	Meestal niet 0# 0%	Nooit 0# 0%	
9. De lessen op school zijn ...	Afwisselend 0# 0%	Meestal afwisselend 4# 33%	Meestal hetzelfde 7# 58%	Altijd hetzelfde 1# 8%	
10. De lessen op school zijn ... fijn en interessant	Bijna altijd 1# 8%	Vaak 2# 17%	Soms 6# 50%	Bijna nooit 3# 25%	
11. De universiteit vind ik ...	Niet belangrijk voor de samenleving 0# 0%	Wel nuttig maar niet iets voor mij 7# 58%	Belangrijk maar niet iets voor mij 5# 42%	Heel belangrijk, ik ga het doen via een omweg na de havo 0# 0%	

12. Als het niet mogelijk was geweest om naar 5 havo te gaan dan was ik waarschijnlijk ...	Naar het MBO gegaan 0# 0%	Naar 4 havo gegaan en had de havo afgemaakt 2# 17%	Blijven zitten en had het vwo afgemaakt 4# 33%	Naar 5 vwo gegaan en had het vwo afgemaakt. 6# 50%	
13. De mogelijkheid tot overstappen en de huidige procedure is voor mij ...	Helemaal goed 2# 17%	Voorname-lijk goed, maar er kan nog wel wat verbeterd worden 10# 83%	Voorname-lijk niet goed, maar er zitten ook goede kanten aan 0# 0%	Slecht, er zou geen overstep-mogelijkheid moeten zijn 0# 0%	
14. Achteraf gezien had ik beter ...	Vanaf de eerste klas naar de havo kunnen gaan 0# 0%		Na het 3e jaar naar de havo kunnen gaan 11# 92%	Het huidige moment (van 4 vwo naar 5 havo) is prima. 1# 8%	
15. De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat ...	Het vwo te moeilijk voor mij is 2# 17%	Ik te veel moet doen voor het vwo 5# 33%	Ik het vwo later niet nodig heb 1# 8%	Ik al heel lang twijfel over het vwo en ik nu nog makkelijk kan overstep-pen 1# 8%	Persoon-lijke redenen, zoals: gezondheid, vervelende klas, thuissitua-tie 4# 25%

Het totaal aantal punten dat elke leerling voor elke categorie kreeg is weergegeven in de tabel 6. Daarnaast is ook de alternatieve niveau-leerjaar keuze van de leerling weergegeven (vraag 12) en de belangrijkste reden van afstroom (vraag 15). De volgorde is gerangschikt op de totaalscore voor de categorie thuissituatie. Antwoorden van leerlingen op individuele vragen zijn niet gepubliceerd om anonimiteit te waarborgen.

Tabel 6: Resultaten van de enquête per leerling

Leerling	Thuis-situatie totaalscore	De leerling totaalscore	De school totaalscore	Als 5H niet mogelijk was geweest, dan was ik naar ... gegaan	De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat...
1	4	11	8	4H	Te weinig inzet
2	5	14	5	4V	Te weinig motivatie
3	5	13	8	4V	Persoonlijke redenen
4	5	9	9	5V	Te weinig inzicht
5	5	13	10	5V	Te weinig motivatie
6	6	14	7	5V	Te weinig motivatie
7	6	15	7	4H	Persoonlijke redenen
8	6	13	9	4V	Te weinig inzicht
9	7	13	6	4V	Te weinig inzet
10	7	12	7	5V	Te weinig inzet
11	7	14	10	5V	Te weinig inzet
12	9	12	8	5V	Persoonlijke redenen
Gemiddeld	6	13	8		

De thuissituatie

De mediaan van de vragen 1, 2 en 3 geeft aan dat afstromers vaak ouders met een normaal betaalde baan hebben (75%), de hoogste opleiding van één van hun ouders het HBO is (58%) en dat hun ouders naar één type maatschappelijke activiteit gaan (42%). Hiermee geeft de middelste leerling zijn thuissituatie 6 punten. De leerlingen die hoog scoren in de vragen die gaan over de thuissituatie (7-9 punten, 4 leerlingen) laten in vergelijking met de leerlingen die laag scoren (4 tot 6 punten, 8 leerlingen) zien dat zij vaak verwachten dat zij het vwo zonder vertraging zouden kunnen afmaken (3 van de 4 leerlingen), maar dat ze afstromen omdat zij te veel moeten doen voor het vwo (3 van de 4 leerlingen). Aan de andere kant denkt een minderheid van de leerlingen die laag scoren op de vragen over de thuissituatie dat zij het vwo zonder vertraging hadden kunnen afmaken (3 van de 8 leerlingen) en geeft maar één leerling (van de 8) aan dat deze teveel moet doen voor het vwo.

De leerling

In de vragen 4 tot en met 7 is gevraagd naar het leerlinggedrag dat volgens de literatuur de kansen op zittenblijven of afstroom vergroot. De doorsnee leerling die van 4V afstroomt naar 5H gamet nul tot één uur per dag (83%), drinkt minder dan één glas alcohol per week (67%), gebruikt geen drugs (100%), is minder dan één uur per week absent (75%) en is goed in plannen als ze iets leuks gaan doen (42%). Hiermee scoren zij gemiddeld 12,75 punten voor de categorie "de leerling". Leerlingen die in deze categorie lager dan gemiddeld scoren (9 tot 12 punten, 4 leerlingen) denken relatief vaak (3 van de 4 leerlingen) dat zij het vwo zonder vertraging zouden kunnen afmaken, terwijl zij iets vaker een lage inzet hebben (2 van de 4 leerlingen). Van de leerlingen die hoog scoren op leerlinggedrag (13 tot en met 15 punten, 8 leerlingen) denkt een minderheid (3 van de 8 leerlingen) dat zij het vwo zonder vertraging hadden kunnen afmaken, terwijl een minderheid een lage inzet heeft (3 van de 8 leerlingen).

De school

Door middel van de vragen 8, 9 en 10 werd bepaald wat de leerlingen van de school vonden. Hieruit bleek dat de doorsnee student die afstroomt van 4V naar 5H zich meestal of altijd veilig voelt op school (beide 50%), dat de lessen meestal hetzelfde zijn (58%) en dat de lessen soms fijn en interessant zijn (50%). Hiermee scoren de leerlingen gemiddeld 7,8 punten op de categorie de school.

Wanneer er wordt gekeken naar het verband tussen hoe de leerlingen de school beleven en de reden van afstroom naar 5H of de mogelijkheid om het vwo onvertraagd te kunnen doorlopen, is er geen verband te ontdekken.

Afzonderlijke oorzaken van afstroom

Wanneer er wordt gekeken naar de afzonderlijke vragen in vergelijking met de reden voor afstroom naar 5H laten veel vragen geen relatie zien met de reden tot afstroom. Dit betreft de vragen over de baan van de ouders, de opleiding van de ouders, het gamegedrag van de leerlingen, het alcohol- of drugsgebruik van de leerlingen, het gevoel van veiligheid op school en de afwisseling tussen de lessen. In sommige gevallen komt dit omdat het onderzochte probleem (bijna) niet voorkomt op de school. Dit betreft de vragen over alcohol- en drugsgebruik, gamegedrag en de veiligheid op school. Zo geven bijvoorbeeld tien van de twaalf leerlingen aan dat zij minder dan één uur gamen per dag en twee van de twaalf leerlingen gamen tussen de één en twee uur per dag.

Daarnaast waren er andere vragen die wel een relatie leken te hebben met de reden tot afstroom. Dit betrof de vragen over de sociale activiteiten van de ouders, verzuim, het ervaren van de lessen en het beeld van de universiteit. Zo gaven de leerlingen van ouders die nooit naar sociale activiteiten gingen relatief vaak aan af te stromen omdat zij te weinig inzet of motivatie hadden voor het vwo (3 van de 4 leerlingen). Daarnaast stroomden alle drie leerlingen die vaker dan één uur per week verzuimden af omdat zij het vwo te moeilijk vonden of wegens persoonlijke redenen. Alle drie de leerlingen die de

lessen nooit fijn en interessant vonden stromen af omdat zij te weinig motivatie hadden voor het vwo. Ten slotte gaven alle drie de leerlingen die afstromen vanwege persoonlijke redenen aan dat zij de universiteit belangrijk vonden. Voor deze leerlingen is het beeld van de universiteit dus niet een reden om af te stromen.

Interviews

Teamleider onderbouw

Door middel van een gesprek met de onderbouw teamleider is de niveaubepaling aan het eind van 3H/V in kaart gebracht. Hieruit bleek dat niveaubepaling werd gedaan in de rapportenvergadering, door middel van:

1. Het gesprek dat de teamleider heeft gehad met de mentor over de leerling
2. Het gesprek dat de decaan heeft gehad met de leerling
3. Niveauadvies van de basisschool
4. CITO-score
5. VAS-score
6. Advies van de vakdocenten in relatie tot de profielkeuze van de leerling
7. Inzet van de leerling
8. Inzicht van de leerling
9. Concentratie van de leerling
10. Schoolcarrière (eerdere niveauwisselingen)
11. Cijfers van de leerling
12. Thuissituatie

Het advies van de school was bindend in geval van zittenblijven of afstroom, niet in het geval van doorstroom. Ouders hadden dus de mogelijkheid om hun kind niet door te laten stromen. De hoge afstroom aan het eind van 4V liet volgens de teamleider desgevraagd zien dat niveaubepaling lastig is met veranderende pubers. Daarnaast waren de normen om over te gaan naar het vwo in het verleden in H/V-dakpanklassen gelijk. De leerlingen waren echter ingestroomd op het havoniveau of het vwo-niveau. Hierdoor hoefde een leerling die op de havo was ingestroomd even hoge cijfers te halen om naar het vwo te gaan als een leerling die op het vwo was ingestroomd. Voor alle andere schooljaren en niveaus is het echter gebruikelijk dat voor opstomers hogere eisen worden gesteld dan doorstromers. Door dit systeem zijn hardwerkende havo-leerlingen mogelijk op het vwo terecht gekomen.

Vwo decaan

In het gesprek met de decaan werd duidelijk wat de huidige procedure is betreffende de afstroom aan het eind van 4V. Hieruit bleek dat de mogelijkheid tot afstroom aan de orde kwam door middel van:

1. Een profielkeuzegesprek van de decaan met 3V leerlingen.
2. Een profielkeuze-presentatie voor ouders van 3V leerlingen en hun kinderen.
3. Een brief voor ouders van 3V leerlingen betreffende de profielkeuze.
4. Een e-mail aan alle leerlingen in 4V.
5. Een 'afstroom-voorlichtingsuurtje' voor alle belangstellende 4V leerlingen.

Uit bovenstaand lijstje kwam bij de interviewer het beeld naar voren dat leerlingen werden gestimuleerd om af te stromen. Dit was volgens de decaan niet zo, het betrof bij de punten 1 tot en met 3 slechts kleine onderdelen van de gehele activiteit/brief.

Uit het interview bleek dat leerlingen sinds enkele jaren al bij het tweede schoolrapport moeten kiezen voor afstroom, daarna was afstroom niet meer mogelijk. De voordelen van deze vroege keuze voor afstroom waren:

1. De leerling mocht één vak laten vallen.
2. De leerling mocht gelijk beginnen met het profielwerkstuk.
3. Bijna alle leerlingen die wilden afstromen lukte het om af te stromen, zonder te hoeven blijven zitten én af te stromen.

De vroege keuze had echter als nadeel dat leerlingen aan het eind van het jaar niet meer konden kiezen om toch door te stromen naar 5V. Een afstroommogelijkheid in 4V was volgens de decaan goed, want leerlingen die in 4V onverwachts slecht presteerden zouden blijven komen. Wanneer deze leerlingen niet zouden kunnen afstromen naar 5H zouden ze moeten blijven zitten én afstromen naar 4H. Daardoor zouden ze een jaar lang ongeveer hetzelfde onderwijs krijgen op een lager niveau, wat voor de meeste leerlingen onwenselijk is. Omdat er voor deze leerlingen dan geen weg terug is ontstaat er een fuik. De Gomarus wilde voor hen geen fuik creëren. Daarnaast werden de gevolgen van de keuze voor 4V kleiner, zodat leerlingen die stap durfden wagen. De oorzaken van hoge afstroom zijn volgens de decaan:

1. Leerlingen van het platteland met ouders die zelfstandig ondernemer waren zagen niet de noodzaak van een hoge opleiding.
2. Excelleren zat niet in de cultuur in de omgeving van het Gomarus.

De hoge afstroom werd volgens de decaan niet veroorzaakt door de identiteit van de school of van de ouders.

Docenten Wiskunde en Nederlands

In het interview met de docent Wiskunde en de docent Nederlands werd gevraagd naar de hoeveelheid tijd en geld die afstromende leerlingen kostten en naar hun kijk op de bestaande situatie. Hieruit bleek dat:

1. De PTA's waren zodanig aangepast dat leerlingen geen extra toetsen hoefden te maken.
2. Er was vastgelegd hoe PTA-toetsen van 4V moeten worden overgezet naar 4H.
3. Er alleen PTA-toetsen werden gebruikt om het SE van 4H te vullen.
4. Bij Wiskunde kleine inhoudelijke verschillen waren in de getoetste stof, terwijl bij Nederlands vooral werd gekeken naar de getoetste vaardigheden.
5. Afstromende leerlingen bij wiskunde vier uren bijles kregen, terwijl dit bij Nederlands helemaal niet nodig was.
6. Afstromende leerlingen voorafgaand aan iedere toetsweek één dag extra naar school moesten voor Wiskunde.
7. De Wiskunde-docent vijf taakuren betaald kreeg per afstromende leerling.
8. Leerlingen bij Nederlands SE-toetsen van het begin van het jaar over mochten doen wanneer zij die slecht hadden gemaakt.
9. De docenten het keuzemoment voor afstroom tijdens het tweede rapport graag willen handhaven omdat dit minder werk oplevert voor de leerling en de docent.

Volgens (één van) de beide docenten kwam de hoge afstroom door:

1. Een slechte niveaubepaling in de onderbouw, omdat mentoren en docenten in de onderbouw niet wisten wat er verwacht werd van leerlingen in de bovenbouw.
2. Onervaren mentoren van 3V-klassen die moeilijk kunnen inschatten hoeveel tijd een leerling aan het huiswerk besteedt. Hierdoor is het moeilijk om te bepalen of een leerling een havo- of vwo-leerling is.
3. Onderbouwleerlingen die met een hoge inzet, maar met weinig inzicht toch goede cijfers halen in de onderbouw.
4. Onderbouwleerlingen met een lage inzet, maar met een hoog inzicht, soms worden bevorderd naar 4V omdat 'het er wel in zit'. 'Dit' bleek er in de praktijk meestal niet uit te komen.
5. Leerlingen uit het vwo+-programma in de onderbouw teveel werden losgelaten, zodat zij geen goede werkhouding hadden aangeleerd.
6. Te weinig verschil tussen de havo en het vwo. Voor vwo leerlingen ontstaat hierdoor het beeld dat de havo de makkelijke variant is van het vwo. Op de havo zou meer praktijkgericht onderwijs moeten aangeboden, terwijl op het vwo meer excellentieprogramma's zouden moeten zijn.
7. Leerlingen sterk veranderen in de pubertijd, waardoor niveaubepaling lastig is.
8. Geld verdienen door veel leerlingen en ouders als belangrijk doel wordt gezien. Hiervoor wordt een hoge opleiding niet noodzakelijk geacht.

Volgens één van de docenten komt de hoge afstroom niet door de identiteit van de school, omdat geld verdienen geen christelijke deugd is.

De docenten vinden de afstroomregeling gewenst, omdat leerlingen met redelijke cijfers in combinatie met weinig motivatie of inzicht toch zullen blijven doorstromen van 3V naar 4V. Daarnaast zijn er altijd enkele leerlingen met leerlingen met psychische problemen. Bovendien wordt met de afstroomregeling voorkomen dat sommige leerlingen naar het MBO zullen gaan. Anderzijds gaven de docenten aan dat de regeling ook nadelen had. Zo zou het eigenlijk een noodroute moeten zijn, terwijl het nu een reguliere route is geworden. Hierdoor worden relatief veel vwo-leerlingen toegelaten tot 5H. Dit heeft een negatief effect op het groepsproces, ook omdat deze leerlingen relatief minder leermotivatie hebben dan hun havo-klasgenoten en aan de havo de status van afvoerpupje geven.

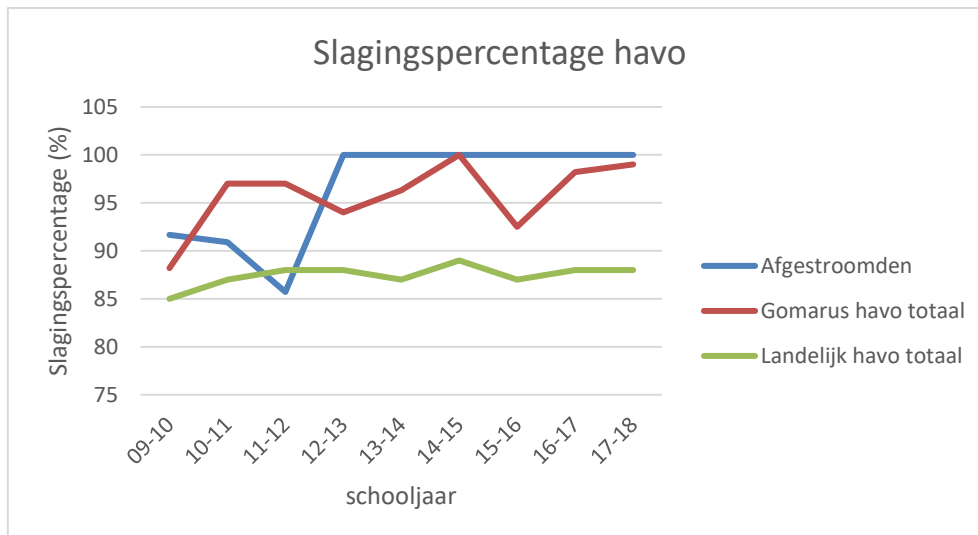
Samenvattend is het beeld wat door de interviews naar boven komt:

1. Bij de niveaubepaling aan het eind van de derde klas wordt gebruik gemaakt van veel verschillende leerlingkenmerken. In het verleden was de niveaubepaling in de brugklas wellicht niet optimaal, maar door eerdere adviezen en intern onderzoek is dit al aangescherpt.
2. Bovenbouw docent(en) geven aan dat in de onderbouw te weinig inzicht wordt gevraagd van vwo-leerlingen en dat onderbouwdocenten niet weten wat er van bovenbouw leerlingen wordt verwacht.
3. De leerlingen worden in totaal vijf keer op gewezen dat zij gedurende 4V nog kunnen beslissen of zij willen afstromen naar 5H. Dit heeft als voordeel voor de leerling dat zij beter voorbereid worden op 5H. Nadeel is echter dat de leerlingen die een beslissing hebben gemaakt een aangepast traject in gaan en daarom ze niet meer terug kunnen komen op hun beslissing. De hoeveelheid extra werk voor de vakdocenten lijkt mee te vallen, mede omdat cijfers van toetsen (onder een andere normering) worden overgezet.

Vergelijkend onderzoek

Slagingspercentage

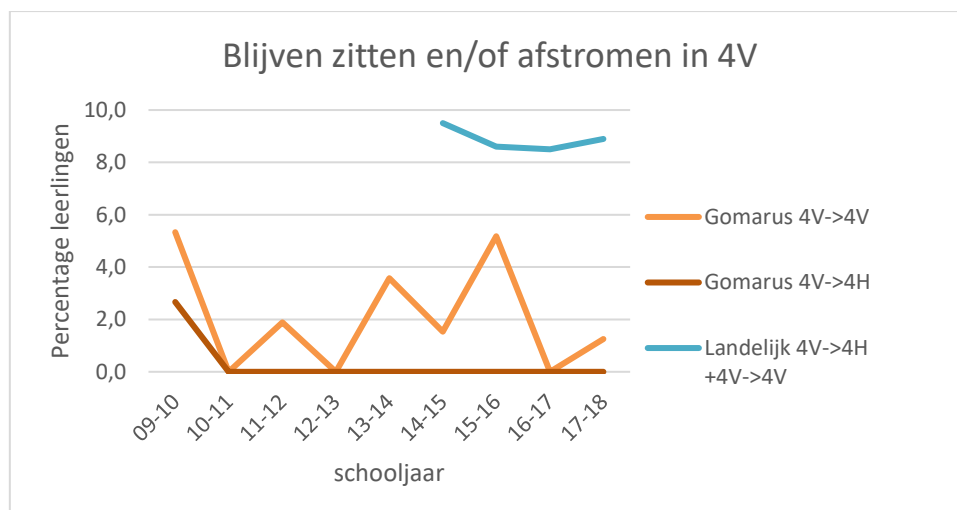
Om te bepalen of de leerlingen die afstromen naar de havo een goede keuze maken is hun slagingspercentage vergeleken met het gemiddelde van de school en het landelijk gemiddelde. Deze gegevens zijn weergegeven in Figuur 3. Het valt op dat de afgestroomde leerlingen meestal een hoger slagingspercentage hebben dan het gemiddelde van de school en vrijwel altijd een hoger slagingspercentage dan het landelijk gemiddelde. Hierbij moet worden opgemerkt dat het lagere percentage geslaagden van afgestroomde leerlingen in de schooljaren 2009-2010 tot en met 2012-2013 wordt veroorzaakt omdat er in elk van deze jaren één afgestroomde leerling niet gevonden kan worden onder de geslaagden. Aan de andere kant zijn deze leerlingen ook niet als gezakt opgegeven. Hoe het ook zij, deze leerlingen lijken niet onvertraagd de havo afgemaakt te kunnen hebben. Omdat afgestroomde leerlingen meestal slagen heeft dit een positief effect op het slagingspercentage van de havo. Dit effect is echter klein. Wanneer alle afgestroomde leerlingen van de afgelopen vier jaar waren blijven zitten in 4V of waren doorgestroomd naar 5V zou het gemiddelde slagingspercentage van de afgelopen 4 jaar op de havo zijn gezakt van 97,4% naar 97,2%.

Figuur 3. Het percentage leerlingen dat slaagt in de schooljaren 2009-2010 tot en met 2017-2018, van de afgestroomde leerlingen (blauw) alle havo-leerlingen op de Gomarus (rood) en het landelijk gemiddelde slagingspercentage (groen).

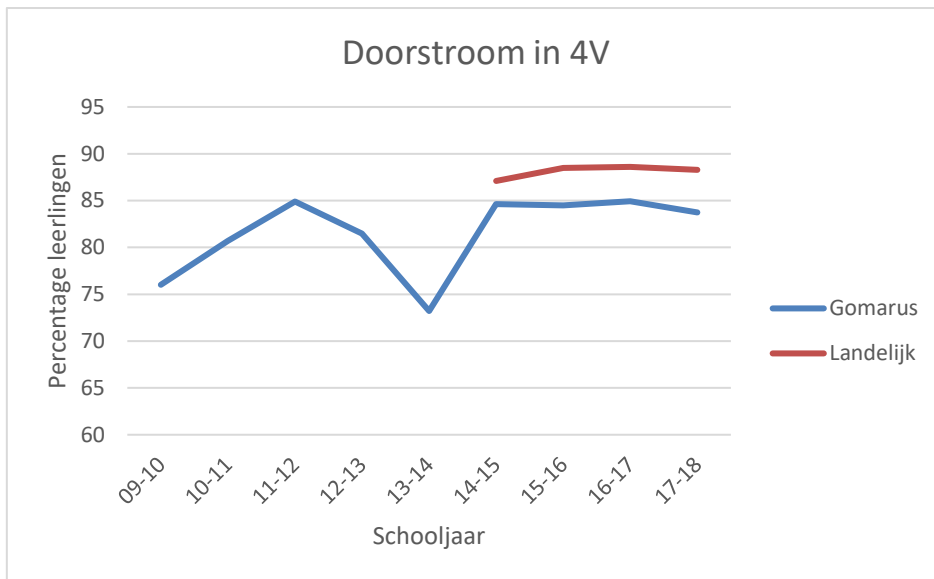
Doorstroom in 4V

Het is mogelijk dat de hoeveelheid leerlingen die op de Gomarus afstromen van 4V naar 5H op andere scholen blijven zitten in 4V of blijven zitten én afstromen naar 4H. Om dit te onderzoeken is het aantal zittenblijvers en het aantal leerlingen die afstromen én blijven zitten op de Gomarus in kaart gebracht. Dit is daarna vergeleken met de landelijke cijfers. Helaas maken de landelijke data geen onderscheid tussen leerlingen die van 4V naar 4H gaan en leerlingen die blijven zitten in 4V. De gegevens zijn weergegeven in Figuur 4.

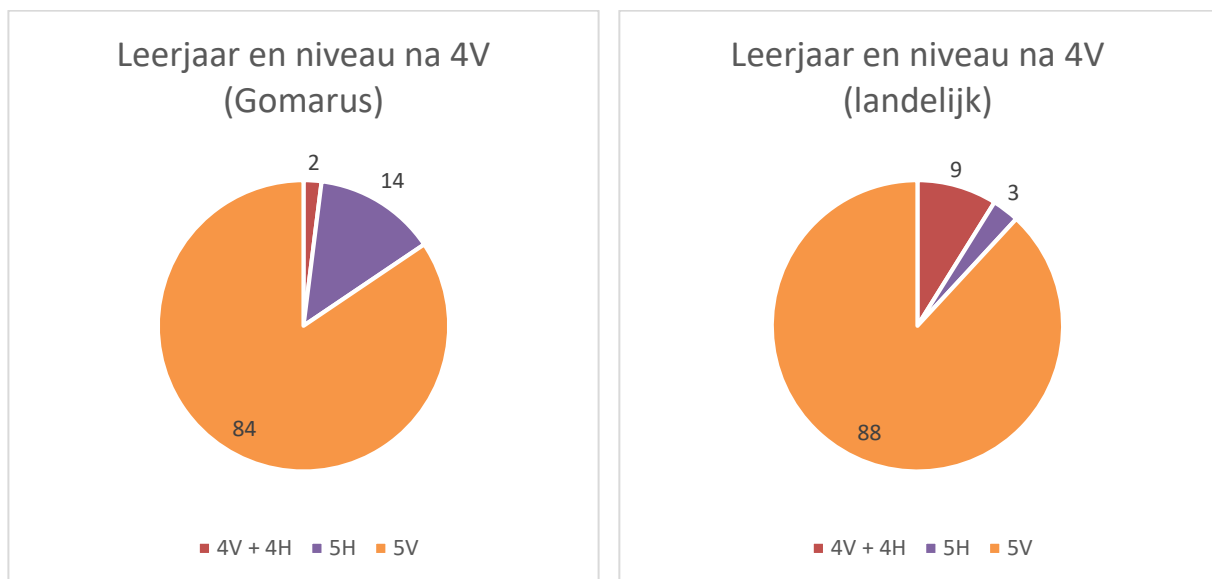
Figuur 4. Het percentage leerlingen dat op de Gomarus blijft zitten in 4V (groen), of afstroomt én blijft zitten (rood), vergeleken met het landelijk gemiddelde percentage leerlingen dat blijft zitten of blijft zitten én afstroomt in 4V (blauw).

Wanneer de data uit de bovenstaande figuur wordt gecombineerd met de data uit Figuur 1 kan de doorstroom in 4V worden berekend. Dit is het percentage leerlingen dat vanuit 4V overgaat na 5V. Deze onvertraagde doorstroom wordt getoond in Figuur 5.

Figuur 5. Het percentage leerlingen dat aan het eind van 4V doorstroomd naar 5V op de Gomarus (blauw) ten opzichte van de gemiddelde Nederlandse leerling (rood).

Uit de gegevens over de doorstroom in 4V blijkt dat de Gomarus wel minder leerlingen 'probleemloos' door 4V worden geloodst dan de gemiddelde school in Nederland, maar het beeld is toch anders dan in Figuur 1. De Gomarus heeft de afgelopen 4 jaar gemiddeld 84% van de leerlingen uit 4V toegelaten tot 5V, terwijl dit landelijk gemiddeld 88% is. Daarbij moet worden opgemerkt (zoals al vermeld in de inleiding) dat op de Gomarus gemiddeld 14% van alle leerlingen in 4V wordt toegelaten tot 5H, terwijl dit op de gemiddelde Nederlandse school 3% is. Deze gegevens zijn weergegeven in Figuur 6.

Figuur 6. De niveau- en leerjaarkeuzes die de gemiddelde 4V-leerling de afgelopen vier jaar heeft gemaakt op de Gomarus (links) ten opzichte van de gemiddelde Nederlandse leerling (rechts). Hierbij zijn de percentages voor zittenblijven opgeteld bij zittenblijven én afstroom, omdat hierin landelijk gezien geen onderscheid wordt gemaakt.

Conclusie

De oorzaken van hoge afstroom

Op de Gomarus komen veel kinderen van het platteland, waar weinig ouders een universitaire opleiding hebben gevolgd, terwijl zij toch goed verdienen. Geld verdienen is belangrijk in deze omgeving en cultuur. Bij ouders en leerlingen bestaat daarom mogelijk het beeld dat een hoge opleiding weinig meerwaarde heeft. Dit blijkt uit de interviews met de docenten en de decaan en uit het feit dat 58% van de afgestroomde leerlingen de universiteit 'wel nuttig' vindt in plaats van 'belangrijk'. Dit wordt volgens de docenten en de decaan echter niet veroorzaakt door de identiteit van de school. Uit de enquête blijkt dat leerlingen uit hogere milieus het vwo relatief vaak verlaten omdat zij te veel moeten doen voor het vwo, terwijl zij toch denken het vwo wel zonder vertraging te kunnen afmaken. Hogere milieus blijken kinderen dus niet te stimuleren om zo hoog mogelijk opgeleid te zijn. Één onderdeel om het milieu te meten is de opleiding van de ouders. Hierbij valt op dat slechts één van de afgestroomde leerlingen een ouder had met een universitaire graad. Vooral kinderen uit hogere milieus met ouders die niet universitair zijn opgeleid lijken dus minder gemotiveerd om het vwo af te maken.

Uit de enquête blijkt dat leerlingen die relatief laag scoren op leerlinggedrag (gamen, absentie, alcohol gebruik en planningsvaardigheden), vaker denken het vwo zonder vertraging te kunnen afmaken, terwijl hun inzet laag is. Deze leerlingen lijken dus niet gemotiveerd voor het vwo, terwijl zij het mogelijk wel zouden kunnen.

In de jaren voorafgaand aan dit onderzoek werden leerlingen die in de eerste klas waren ingestroomd met een havo- of vwo-niveau ingedeeld in H/V-dakpanklassen. Aan het eind van het jaar moesten leerlingen met een havo-niveau aan dezelfde eisen voldoen om te worden bevorderd naar het vwo als hun klasgenoten die op het vwo waren ingestroomd. Mogelijk zijn hardwerkende havo-leerlingen daarom op het vwo beland, terwijl de havo beter bij hen zou passen.

Onderbouwdocenten zijn relatief vaak beginnend docent. Wanneer zij mentor zijn van een 3V klas is het voor hen lastig in te schatten hoeveel tijd een leerling aan school besteedt. Bovendien is het voor onderbouwdocenten en -mentoren moeilijk om onderscheid te maken tussen een havo-leerling en een vwo-leerling door de grote verschillen in leerstijlen en leerstof tussen de onder- en bovenbouw.

Havo- en vwo-onderwijs lijkt veel op elkaar. Bij leerlingen ontstaat hierdoor het beeld dat de havo een makkelijke variant is van het vwo. Vooral vwo'ers die weinig inzet tonen, maar intellectueel capabel zijn, zullen zich daarom aangetrokken kunnen voelen tot de havo. Het feit dat de helft van de leerlingen die afstromen denken dat zij het vwo zonder vertraging af kunnen maken ondersteunt deze gedachte.

De school lijkt ruimhartiger te zijn dan veel andere scholen in Nederland bij het toestaan van afstroom na 4V. Leerlingen en ouders worden vele malen gewezen op het feit dat deze route bestaat. Wanneer leerlingen aangeven te willen afstromen aan het eind van het schooljaar is dit in bijna alle gevallen mogelijk, terwijl dit op veel andere scholen slechts in beperkte mate mogelijk is. Dit beeld wordt versterkt doordat de school voor deze route de term 'overstap' gebruikt. Hieruit spreekt lang niet zo'n waardeoordeel als de gebruikelijke termen 'afstromen' of 'zakken'.

De voordelen van de afstroomregeling voor de leerling

Het is voor middelbare scholen erg lastig om aan het eind van 3V te bepalen welke leerlingen echte havo-leerlingen zijn en welke leerlingen echte vwo-leerlingen zijn. Dit wordt veroorzaakt doordat docenten in de onderbouw vaak geen lesgeven aan de

bovenbouw, het verschil tussen de inzet en inzicht van leerlingen soms groot is, leerlingen soms niet eerlijk zijn over hoeveel tijd zij nodig hebben voor huiswerk, leerlingen nog sterk veranderen in deze levensfase en het verschil in geëiste vaardigheden tussen de onder- en bovenbouw. Leerlingen kunnen daarom slechts gedeeltelijk verantwoordelijk worden gehouden voor het (eventueel foute) schooladvies aan het eind van 3V. Leerlingen die het vwo toch niet aan blijken te kunnen komen door de laagdrempelige afstroomregeling niet in een fuik terecht. Met de huidige afstroomregeling worden de negatieve gevolgen van een fout schooladvies aan het eind van 3V voor de leerling beperkt.

Leerlingen die afstromen kregen in vrijwel 100% van de gevallen een havo-diploma, waarmee zij in de meeste gevallen ook toegang hebben tot 5V. Afstromen staat dus gelijk aan blijven zitten op een hoger niveau, met de (bijna) zekerheid van een diploma. Wanneer afstroom niet mogelijk was geweest zou het aantal zittenblijvers groter zijn geweest, terwijl zittenblijven niet bewezen effectief is. Dit pleit voor de mogelijkheid tot afstroom van 4V naar 5H.

De nadelen van de afstroomregeling voor de leerling

De helft van de leerlingen die afstroomden gaven aan dat zij het vwo zonder vertraging af zouden hebben gemaakt, wanneer afstroom naar 5H niet mogelijk was geweest. Door slechts één jaar langer op de middelbare school te zitten zouden deze leerlingen een diploma hebben gekregen waarmee zij vrijwel alle opleidingen in Nederland konden volgen. Zelfs al had geen enkele leerling het plan om een universitaire studie te doen, dan zou dat in hun toekomstige leven toch kunnen veranderen. Daarnaast staat een vwo-diploma goed op het Curriculum Vitae. Deze leerlingen hadden met meer coaching, ondersteuning of stimulering een vwo-diploma kunnen krijgen met de voordelen van dien.

Hoewel er volgens de enquête geen leerlingen waren die de afstroomregeling zouden gebruiken om een propedeuse te halen en uiteindelijk een universitaire studie gingen doen, zou dit in de komende jaren wel het geval kunnen zijn. Die leerlingen zouden een jaar extra studiekosten moeten betalen.

Leerlingen en ouders konden vrijblijvend kiezen om af te stromen, wat op de Gomarus een 'overstap' werd genoemd. Hieruit sprak geen waardeoordeel, in tegenstelling tot de gebruikelijke termen 'afstromen' of 'zakken'. Leerlingen werden daarmee niet gestimuleerd om te excelleren. Aan de andere kant sprak de school hiermee ook uit dat lager opleiden niet minderwaardig zijn.

Hoewel de afstroom voor bijna alle leerlingen lukte, was het toch een pittig traject. Zo gaf een leerling aan dat 'het nu alleen maar drukker is', terwijl anderen voor bepaalde vakken veel moesten bijspijkeren. Dit wordt ondersteund door het feit dat 92% van de leerlingen aangeeft dat ze beter van 3V naar 4H hadden kunnen gaan. Waarschijnlijk was de afstroom van 3V naar 4H minder pittig geweest, omdat leerlingen dan geen schoolexamens hoeven in te halen, of andere schoolexamens hoeven te maken dan hun klasgenoten. Daarnaast hoeven de leerlingen dan niet twee jaar achter elkaar het kennismakingsproces met een nieuwe klas door te maken.

De overstapmogelijk heeft een slechte invloed op het groepsproces in 5H en 5V. Dit komt vooral omdat helemaal aan het eind van de schoolcarrière nog een grote groep nieuwe leerlingen in de 5H-klas komt, terwijl deze groep hun klasgenoten op het vwo verlaat. Daarnaast zijn de leerlingen die afstromen volgens sommige docenten minder gemotiveerd en geven ze de havo de status van 'afvalputje'.

De voordelen van de afstroomregeling voor de school

Leerlingen die overstappen slagen in bijna 100% van de gevallen in 5H. Op de Gomarus heerst daarom het idee dat deze groep er mede voor zorgt dat het slagingspercentage op de havo zo hoog is. Het slagingspercentage wordt vaak gebruikt als indicatie voor de kwaliteit van een middelbare school. De Gomarus denkt dus voordeel te hebben van deze leerlingenstroom, terwijl een verhoogd slagingspercentage van 0,2% niet substantieel is te noemen.

De school wil graag maatwerk leveren en wil voorkomen dat zij een 'koekjesfabriek' zijn. Dit is goed voor de naam van school en het contact met leerlingen en ouders.

De nadelen van de afstroomregeling voor de school

Docenten moeten extra werk verzetten om de leerlingen die afstromen op de juiste manier te begeleiden. Ten eerste is het PTA van 4H en 4V er voor sommige vakken op aangepast om afstroom te vergemakkelijken, dit zorgt eenmalig voor veel extra werk. Daarnaast moeten docenten van vakken waarbij het PTA of de examenstof van de niveaus niet goed aansluit veel tijd steken om de leerlingen goed te begeleiden. Ten slotte zijn de decaan en de bovenbouw teamleider veel extra tijd kwijt met het sturen van brieven en e-mails en het organiseren van bijeenkomsten.

Het PTA is voor veel vakken zodanig (aangepast) dat de inhoud van de toetsen van havo en vwo op elkaar lijken. Hiermee ligt het gevaar op de loer dat de havo als 'de makkelijke variant van het vwo' gezien wordt. Leerlingen die weinig inzet tonen maar met veel vwo-eigenschappen zoals kritisch en creatief denken zullen zich daarom mogelijk toch aangetrokken voelen tot de havo.

Voor sommige vakken krijgen docenten extra uren betaald om de leerlingen goed te begeleiden. Dit kost de school extra geld.

Aanbevelingen voor de Gomarus

De Gomarus heeft een veel hogere afstroom aan het eind van 4V dan het landelijk gemiddelde, maar dit is een vertekend beeld. Op de gemiddelde Nederlandse school blijven veel meer leerlingen zitten, of stromen af én blijven zitten. Leerlingen die afstromen op de Gomarus krijgen vrijwel altijd een havo-diploma, waarmee zij meestal ook toegang hebben tot 5V. De doorstroom in 4V op de Gomarus is dus kwantitatief gezien iets slechter maar kwalitatief gezien beter dan de gemiddelde Nederlandse school.

Hoewel de doorstroom op de Gomarus in 4V bij nader onderzoek niet veel onderdoet voor de gemiddelde Nederlands school moet de school niet tevreden achterover gaan zitten. De Gomarus scoort wat slagingspercentages betreft veel beter dan de gemiddelde Nederlandse school. Dat de school het in 4V kwalitatief iets beter doet dan het gemiddelde is niet voldoende. Hierbij moet vooral worden ingezet op de leerlingen die aangaven dat wanneer er geen afstroom mogelijk was geweest, zij onvertraagd naar 5V zouden zijn overgegaan en daarna een vwo-diploma te hebben gehaald. Wanneer deze leerlingen gewoon waren overgegaan naar 5V zou de Gomarus kwalitatief én kwantitatief beter zijn dan de gemiddelde school.

De volgende middelen zouden kunnen worden aangewend om deze leerlingen te motiveren om het vwo toch af te maken:

1. Leerlingen bewust maken van het feit dat de mogelijkheid tot afstromen in 4V op veel Nederlandse scholen niet mogelijk is en tot gevolg kan hebben dat ze onnodig onderpresteren. Dit zou praktisch kunnen door op het 'overstap info-uurtje' te vragen: 'wat zou je doen als de overstap niet mogelijk was geweest?'. Voor de

- leerlingen die antwoorden: 'dan zou ik gewoon het vwo afmaken' zou de afstroommogelijkheid niet moeten bestaan. Daarnaast zou dit ook in een individueel gesprek met leerlingen aan de orde kunnen komen.
2. De meerwaarde van het vwo (-diploma) duidelijk maken voor leerlingen die overwegen om af te stromen. Ook wanneer zij niet de intentie hebben om een universitaire studie te doen heeft het vwo meerwaarde.
 3. Benadrukken dat het afstroomtraject pittig is. Niet gemotiveerde leerlingen zullen dan minder geneigd zijn om deze route te kiezen.
 4. Overstappen klinkt niet ingrijpend. De term afstroom kan beter gebruikt worden.
 5. Het verschil tussen havo en vwo groter maken. Dit kan door de havo praktischer in te richten en op het vwo excellentie-programma's en PWS-prijzen aan te (blijven) bieden (Klomp & Thielen, 2009 ; Vermaas & van der Linden, 2007).
 6. De Gomarus moet zich niet neerleggen bij het feit dat ouders en leerlingen in hun regio een universitaire opleiding niet nodig of belangrijk vinden. Middelbare scholen zijn een spilpunt in de reformatorische wereld en moeten de invloed die zij kunnen uitoefenen niet onderschatten. Praktisch gezien zouden de zegeningen van technologische ontwikkeling, bijvoorbeeld de uitvinding van antibiotica, meer getoond kunnen worden in de les waardoor meer leerlingen enthousiast zullen worden over de universiteit.

Hoewel er altijd leerlingen zullen zijn die in 4V die achteraf gezien op de havo hadden moeten zitten, kan er mogelijk meer onderscheid worden gemaakt tussen havo- en vwo-leerlingen door het volgende beleid:

1. Havo leerlingen die in de eerste klas zijn ingestroomd in dakpanklassen aan het eind van het jaar alleen bevorderen naar het vwo wanneer zij voldoen aan de eisen om op te stromen.
2. Toetsen altijd volgens RTTI-principe maken, zodat vwo-leerlingen een bepaalde mate van inzicht moeten hebben om zo goed te staan dat ze over te kunnen naar het volgende leerjaar. Dijkman et al. (2006) stelt dat zowel havo als vwo in de derde klas altijd zoveel inzicht vragen moeten stellen, zodat de leerling geen voldoende kunnen halen als ze alleen antwoord geven op de reproductievragen. Daarnaast raadt Dijkman et al. (2006) scholen aan om voor 3H/V methoden te kiezen die voor huiswerk nadruk leggen op inzicht in plaats van reproductie.
3. De bestaande extra overgangseisen voor 3V naar 4V behouden.
4. Docenten die aan 4V lesgeven ook laten lesgeven aan 3V. Dit zorgt voor minder grote verschillen tussen de werkvormen in de onder- en bovenbouw, zodat de overgang van 3V naar 4V minder groot zal zijn. Eerstegraads docenten die vaak frontaal lesgeven (Klomp & Thielen, 2009;) zullen op de langere termijn misschien werkvormen van hun onderbouwcollega's overnemen. Daarnaast kunnen leerlingen dan alvast wennen aan de manier van lesgeven in de bovenbouw. Onderbouwdocenten laten lesgeven in de bovenbouw is wettelijk niet toegestaan, maar wanneer dit door het lerarentekort toch gebeurt is het wenselijk dat zij in 4V worden ingezet.
5. Alleen ervaren bovenbouw docenten mentor laten worden van 3V. Deze docenten kunnen beter inschatten hoeveel tijd leerlingen besteden aan hun huiswerk, ook wanneer leerlingen hierover niet eerlijk zijn.

Wanneer de Gomarus de bestaande regeling (grotendeels) ongewijzigd wil voortzetten doen de docenten er goed aan om het PTA zodanig aan te passen dat het weinig tijd kost om de SE-cijfers van afgestroomde leerlingen in te voeren en leerlingen niet meer bijgespijkerd hoeven te worden. Dit kost eenmalig veel tijd, maar zorgt er daarna voor veel tijdsbesparing. Ook voor de leerlingen neemt dit (in)spanning weg. Het is hierbij wel belangrijk dat:

1. Van tevoren helder is welke toets op welke manier wordt overgezet.
2. Er geen reguliere 4V-toetsen worden gebruikt om ingevoerd te worden als 4H-SE.
3. De havo- en vwo-toets vakinhoudelijk op elkaar lijken.

4. Er duidelijk onderscheid blijft tussen havo en vwo. Van een vwo-leerling mag meer inzichtelijk, zelfstandig en creatief denken worden verwacht, terwijl de havo-leerling meer toegepast en praktisch moet kunnen denken en handelen.

De voor- en tegenstanders van de afstroomregeling zijn zeer tevreden over de effecten van het stellen van een deadline voor afstroom. Het is daarom ook aan te bevelen om deze deadline te laten staan bij het tweede rapport.

De Gomarus denkt een voordeel te hebben van afstromende leerlingen wegens het hoge slagingspercentage op de havo. De school moet er echter terughoudend mee zijn om dit als argument voor de bestaande regeling te gebruiken. Het beste beleid voor de leerling is immers van groter belang dan de rang in de lijstjes. Daarnaast is het effect van deze groep op het totale slagingspercentage (0,2%) verwaarloosbaar klein.

De afstroomprocedure kan enkele afgestroomde leerlingen nog wel verbeterd worden. De verbetering zit vooral bij de vakken Economie en Nederlands. Bij Economie moeten de leerlingen veel bijspijkeren, terwijl de leerlingen bij Nederlands soms op het laatste moment te horen krijgen dat zij andere toetsen moeten maken.

Tenslotte geven steeds meer scholen aan slecht presterende leerlingen de kans om hun kennis op te halen op een lente- of zomerschool, waarna ze alsnog door kunnen stromen naar 5V. Om de strijd aan te gaan met het hoge percentage dubblanten zijn er op aandringen van CNV onderwijs en de VO-raad lente- en zomerscholen opgericht. De pilot is begonnen met dertien scholen in de zomer van 2013. Het resultaat is dat 85,1% van de deelnemende leerlingen die eigenlijk zouden moeten blijven zitten toch kan worden bevorderd naar het volgende schooljaar (de Bont & Amsing, 2014). De Gomarus moet overwegen om (een gedeelte van) de leerlingen die afstromen naar een lente- of zomerschool te sturen. Om dit in te passen in combinatie met de bestaande afstroomregeling lijkt een lenteschool de beste oplossing zijn.

Discussie

De zeer kleine onderzochte populatie (12 leerlingen die van 4V afstromen naar 5H) plaatst vraagtekens bij de betrouwbaarheid van het onderzoek. Wanneer één leerling bij de enquête een andere optie kiest kan dit al een gevolg hebben voor de resultaten en conclusie van het onderzoek. De effecten van de kleine onderzoekspopulatie worden duidelijk bij het volgende voorbeeld: Wanneer één leerling niet slaagt voor het examen daalt daarmee het slagingspercentage van de afgestroomde leerlingen van 100% naar 92%. Dit is onder het gemiddelde slagingspercentage van de Gomarus. Een conclusie van dit onderzoek zou in dat geval zijn dat afgestroomde leerlingen het slagingspercentage van de Gomarus naar beneden halen. Om dergelijke effecten te minimaliseren zou het daarom goed zijn om het onderzoek over meerdere jaren te spreiden.

Ook wat de geïnterviewden betreft gaat het om een kleine onderzoekspopulatie. Op de Gomarus werken bijna 200 mensen, waarvan er ongeveer 30 in het havo/vwo bovenbouwteam zitten. Hiervan heb ik vier geïnterviewd en gevraagd naar hun mening over de mogelijkheid tot afstroom na 4V en de mogelijke oorzaken van de hoge afstroom. Hoewel ik het gevoel had dat de mening van de geïnterviewden de mening van hun collega's goed representeert, zou het zo kunnen zijn dat de meeste collega's juist een andere visie hebben op het nut en de noodzaak van afstroom.

Daarnaast kunnen in sommige gevallen vraagtekens worden geplaatst bij de validiteit van het onderzoek. Ten eerste is de enquête niet gebruikt in eerder onderzoek en daarom niet empirisch bewezen valide en betrouwbaar. Dat dit praktisch tot problemen leidt blijkt uit de volgende vraag van de enquête: 'De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat ...'. Er was één leerling die het antwoord gaf 'Ik moet te veel doen voor het vwo', met daarbij de toelichting 'Ik leer gemiddeld 5 uur per dag'. Het antwoord dat de leerling gaf is bedoeld om te bepalen welke leerlingen afstromen naar 5H omdat zij niet genoeg inzet tonen, de niet gemotiveerde leerling. De leerling die dit antwoord gaf is echter het tegenovergestelde van een luie leerling. Daarom is deze leerling ook ingedeeld bij het antwoord 'Het vwo is te moeilijk voor mij'. Het is echter niet ondenkbaar dat er meer leerlingen zijn geweest die op deze of andere vragen een antwoord hebben gegeven dat niet is voorzien, zonder dat nader toe te lichten. Daarnaast wordt er door de leerlingen mogelijk weinig verschil ervaren tussen de antwoorden 'wel nuttig' en 'belangrijk' (vraag 11). De grote groep leerlingen die aangeeft dat zij wel door zouden kunnen naar 5V roept bovendien vragen op. Hebben de docenten de capaciteiten van deze groep studenten echt zo verkeerd ingeschat? Het zou immers ook mogelijk kunnen zijn dat leerlingen zichzelf hebben overschat. Of deze groep leerlingen daadwerkelijk 5V aan zouden kunnen is moeilijk vast te stellen. Dan zou de route om van 4V naar 5H te mogen echt afgeschaft moeten worden. Het is inderdaad bekend dat leerlingen bij onderzoek dat is verricht door middel van zelfrapportage de neiging hebben zichzelf te overschatten (Ledoux et al. 2013). Anderzijds laat Koerhuis & Oostdam (2013) zien dat zelfrapportages over geweld en pesten op school (waarbij een sociaal wenselijk antwoord zeer sterk te verwachten is) een goede relatie vertonen tussen de zelfrapportage en het daadwerkelijke gedrag. Daarnaast blijkt uit onderzoek onder twaalfjarigen dat 51% zichzelf nooit overschat, 37% zich een enkele les onderschat, 9% zich meerdere lessen overschat en 2% zich bijna alle lessen overschat (Kuhlemeier, van Boxtel, & van Til 2012). Concluderend kan gezegd worden dat het waarschijnlijk is dat van de zes leerlingen die aangeven naar 5V te kunnen er enkele zijn die zichzelf overschatten, maar dat er waarschijnlijk ook enkele leerlingen zijn die aangeven niet naar 5V te kunnen die zichzelf onderschatten. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat alle zes de leerlingen die aangeven naar 5V te kunnen zichzelf overschatten. Wanneer er van de zes leerlingen die zichzelf hoog inschatten drie naar 5V zouden gaan is de doorstroom in 4V al beter dan die van een gemiddelde Nederlandse school. Dat is een mooi streven voor de Gomarus. Daarom zou het goed zijn als de Gomarus toch iets zou moeten doen met deze groep leerlingen.

Anderzijds is er waar mogelijk voldaan aan de eis voor controleerbaarheid (Swanborn, 1996) door de vragen van de enquête, de analyse daarvan en verdere procedures in zoveel mogelijk detail openbaar te maken. Daarnaast is er zoveel mogelijk openheid gegeven over de koppeling tussen de theoretische inbedding, resultaten en conclusies (Poortman & Schildkamp, 2012) en is er triangulatie van onderzoeksmethoden toegepast om de constructvaliditeit te vergroten (Poortman & Schildkamp, 2012). Ten slotte is de objectiviteit in van het onderzoek vergroot door gebruik te maken van objectieve gegevens uit databanken van de dienst uitvoering onderwijs en de Gomarus (Poortman & Schildkamp, 2012).

Het is interessant om te zien dat zes van de twaalf leerlingen aangeven dat zij denken dat zij het vwo zonder vertraging af hadden kunnen maken. Wanneer er wordt gekeken naar welke groep leerlingen dit betreft vallen de volgende zaken op:

1. Alle drie de leerlingen die een ouder hebben met een goed betaalde baan geven aan dat zij het vwo zonder vertraging zouden kunnen afmaken, terwijl er geen verband is met de vraag over de opleiding.
2. Vijf van de zes leerlingen die denken het vwo zonder vertraging te kunnen afmaken gaven aan minder dan één glas alcohol per week te drinken.
3. Alle drie de leerlingen die vaker dan één uur per week verzuimen denken dat zij het vwo zonder vertraging kunnen afmaken.

Omdat de onderzochte populatie zeer klein is zijn deze verschillen niet significant. Met een grotere onderzoekspopulatie zou wellicht beter kunnen worden bepaald welke leerlingen een grotere kans maken op afstroom in 4V. Deze leerlingen zullen dan beter begeleid kunnen worden, waardoor de afstroom mogelijk kan verminderen.

Een ander punt van discussie is de opleiding van de ouders. Zeven van de twaalf ondervraagde leerlingen gaven aan dat de hoogste opleiding van hun ouders het hbo was, terwijl één leerling de universiteit als antwoord gaf. Men kan dus stellen dat de meerderheid van de leerlingen een hoogopgeleide ouder had, terwijl universitair opgeleide ouders sterk in de minderheid waren. Wanneer Nederlanders met een leeftijd tussen 25 en 65 jaar moeten worden ingedeeld naar opleiding ziet dat er als volgt uit: 15% heeft een Universitaire opleiding afgemaakt, 23% heeft het HBO afgerond, en 64% heeft alleen de middelbare school of het beroepsonderwijs afgemaakt. Terwijl de ratio Universitair-HBO op de Gomarus bij de onderzochte populatie 1 staat tot 7 is, is dit bij de gemiddelde Nederlander dus 1 staat tot 2. Waar komt het lage percentage ouders met een universitaire opleiding vandaan en geldt dit beeld voor de hele school? Wanneer deze verhouding overeenkomt met de hele school zou dit kunnen verklaren waarom leerlingen van de Gomarus relatief vaak afstromen. Wanneer het percentage ouders met een hbo alleen in de onderzochte populatie voorkomt zegt dit mogelijk meer over de aspiraties van kinderen van ouders met een hbo-opleiding. Het zou interessant zijn hier verder onderzoek naar te doen. Daarbij zou het opleidingsniveau van alle Gomarus-ouders en hun visie op de universiteit beter in kaart moeten worden gebracht. Daarnaast zouden leerlingen van andere scholen binnen en buiten de regio Gorinchem ondervraagd kunnen worden. Aan de hand daarvan kan bepaald worden of de hoge afstroom een regionale dan wel andere oorzaak heeft.

De Gomarus wil geen fuik creëren voor leerlingen in 4V. Daarom is er veel ruimte voor de leerlingen om af te stromen. Dit is begrijpelijk, omdat een fuik onder andere zou kunnen resulteren in een onnodige afstroom na 3V. In mijn aanbevelingen pleit ik er echter voor om 4V leerlingen dringender (of zelfs dwingender) te stimuleren om het vwo af te maken, omdat de helft van de afstromende leerlingen denkt dat zij het vwo zouden kunnen afmaken zonder te blijven zitten. Wanneer de school echter te sterk inzet op het verminderen van de afstroom, bijvoorbeeld door de eisen voor 4V te verhogen of de mogelijkheid tot afstroom te verkleinen, kan dit tot gevolg hebben dat meer leerlingen onnodig aan het eind van 3V afstromen. Het blijft daarom het zoeken naar een optimum, waarbij zoveel mogelijk leerlingen de sprong naar 4V durven wagen en zo min mogelijk leerlingen afstromen naar 5H. Door het bestaande beleid langzamerhand met de beschreven aanbevelingen aan te passen zou de school steeds dichter kunnen tot dit

optimum kunnen naderen, zodat de leerlingen op de Gomarus het beste onderwijs krijgen.

Dankwoord

Ten eerste wil ik Dr. Cindy Poortman hartelijk bedanken voor alle hulp, feedback en aanmoediging die ik van je heb gekregen. Bij elkaar heeft het onderzoek anderhalf jaar geduurd, waarvan het ongeveer één jaar lang op een heel laag pitje heeft gestaan. Eerst zou ik onderzoek doen aan mijn stageschool, waarbij ik de datateam®-methode zou gebruiken. Bij deze methode is een team van onderzoekers nodig, die toevallig aanwezig was op de school waar ik stage liep. Toen bleek dat ik niet genoeg tijd had om het onderzoek uit te voeren op mijn stageschool, ging ik op zoek naar een vergelijkbare onderzoeksvraag op de Gomarus waar ik inmiddels werkzaam was. Je hebt dit proces helemaal gesteund, onder andere door het zoeken naar de nieuwe hoofd- en deelvragen. Bij elke tussentijdse versie van het verslag heb je door een woud van spellingsfouten heen gekeken, waarna je met veel geduld bleef herhalen dat de tekst onder de verkeerde kopjes stond en ik verkeerd citeerde. Ondanks dat hield je vertrouwen in een goede uitkomst en dat heeft resultaat gehad. Cindy bedankt!

Ten tweede wil ik Dr. Jan van der Veen hartelijk bedanken voor het meedenken met dit onderzoek en het geven van tips en adviezen. Onze eerste ontmoeting, waarbij je probeerde te bepalen welke onderdelen van de natuurkunde ik wel machtig was en welke niet, herinner ik mij nog goed. Hierbij kreeg ik de vragen op me afgevuurd als: 'Wanneer een dokter een spuit indrukt, wordt deze dan warm of koud?' en 'Volgt een ijzerdeeltje dat wordt aangetrokken door een magneet een rechte of gebogen lijn?'. De toon voor de opleiding was meteen gezet. Omdat ik deze vragen slechts aarzelend kon beantwoorden heb ik heel wat moeten bijspijkeren in Utrecht. Deze lessen schaar ik echter onder de mooiste en beste die ik heb gehad op de universiteit. Jan, hartelijk bedankt voor alle hulp en al het werk voor de opleiding in het algemeen.

Daarnaast wil ik de teamleiders en collega's van de Gomarus bedanken. De teamleiders hebben mij gevraagd om het onderzoek te doen naar de afstroom, nadat zij van mij hadden begrepen dat ik al begonnen was aan een dergelijk onderwerp bij mijn stage. Ik kreeg alle ruimte om mijn onderzoek uit te voeren, brieven te sturen naar ouders en zelfs om de mening van de onderwijsinspectie te vragen. Daarnaast hebben de teamleiders en collega's af en toe gevraagd hoe 'het' ermee stond. Dit hielp mij om het vuurtje warm te houden, zonder dat het vervelend werd.

De leerlingenadministratie van de Gomarus heeft mij altijd snel geholpen met het verstrekken van gegevens over bijvoorbeeld slagingspercentages, doorstroom en afstroom. Zelfs wanneer zij het erg druk hadden kon ik snel een mailtje terug verwachten. Hartelijk dank daarvoor.

Ten slotte wil ik mijn familie en vrienden bedanken. Waarschijnlijk hadden sommigen van jullie de hoop al opgegeven. Dat lichte dwang, waarvan ik in mijn conclusie spreek, in sommige gevallen werkt, heeft een niet nader te noemen familielid bewezen met de woorden: "volgende week spreek ik je weer en dan wil ik horen wat je gedaan hebt aan je onderzoek". De week daarna was ik werkelijk een stuk verder gekomen met het onderzoek. Verder wil ik Anneloes bedanken, die zelfs zonder voorgaande type citaten bleef geloven dat het ooit goed zou komen en daarnaast het onderzoeksverslag kritisch heeft nagelezen en becommentarieerd.

Literatuur

- Van Bergen, C. T. A., Van der Meer, M. M., & Van Otterloo, S. G. (2008). *Tijdsbesteding leraren Voortgezet Onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- De Bont, G. G. & Amsing M. J. (2014). *Als een speer door de stof. Evaluatierapport van het eerste jaar van de pilot zomerscholen tegen zittenblijven*. Utrecht: CNV Onderwijs/VO-raad.
- Boer, M. D., Goris, M., & Noordink, H. (2003). *Van 3 naar 4: een nadere beschouwing van de aansluiting tussen leerjaar 3 h/v en tweede fase*. Enschede: SLO.
- Ter Bogt, T., Van Lieshout, M., Doornwaard, S., & Eijkemans, Y. (2009). *Middelengebruik en voortijdig schoolverlaten: twee onderzoeken naar de actuele en gepercipieerde rol van alcohol en cannabis in relatie tot spijbelen, schoolprestaties, motivatie en uitval*. Utrecht: Universiteit Utrecht & Trimbos-instituut.
- Dienst Uitvoering Onderwijs (2015), Zittenblijvers niveau vestiging 2013-2014 tov 2014-2015. Geraadpleegd op 7 januari 2019, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/leerlingen/leerlingen-vo-zit.jsp.
- Dienst Uitvoering Onderwijs (2016), Zittenblijvers niveau vestiging 2014-2015 tov 2015-2016. Geraadpleegd op 7 januari 2019, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/leerlingen/leerlingen-vo-zit.jsp.
- Dienst Uitvoering Onderwijs (2017), Zittenblijvers niveau vestiging 2015-2016 tov 2016-2017. Geraadpleegd op 7 januari 2019, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/leerlingen/leerlingen-vo-zit.jsp.
- Dienst Uitvoering Onderwijs (2018), Zittenblijvers niveau vestiging 2016-2017 tov 2017-2018. Geraadpleegd op 7 januari 2019, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/leerlingen/leerlingen-vo-zit.jsp.
- Dijkman, A., Huijskens, H., & Kalkers, L. (2006). *Aansluiting klas 3 en 4 van Havo en VWO*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Dijkstra, A. B., & Veenstra, R. (2000). Functionele gemeenschappen, godsdienstigheid en prestaties in het voortgezet onderwijs. *Mens & Maatschappij*, 75(2), 129-150.
- Doornbos, K. (1971). *Geboortemaand en schoolsucces : een onderwijskundig onderzoek naar de samenhang tussen de leeftijdpositie binnen de jaargroep en het schoolsucces van leerlingen in het basis-, voortgezet en buitengewoon onderwijs*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff NV.
- Driessen, G. (1991). Discrepanties tussen toetsresultaten en doorstroomniveau. Positieve discriminatie bij de overgang basisonderwijs -voortgezet onderwijs? *Pedagogische Studiën*, 68(1), 27-35.
- Dronkers, J. (1997). Loopbanen door het voortgezet onderwijs in de jaren negentig. *Beleid en maatschappij*, 24(2), 85-95.
- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I., & Van Dorsselaer, Y. (2005). *Problematische schoolloopbanen. Zittenblijven, waterval en ongekwalificeerde uitstroom in het secundair onderwijs*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Goos, M., Belfi, B., De Fraine, B., Van Damme, J., Onghena, P., & Petry, K. (2013). Effecten van zittenblijven in het basis- en secundair onderwijs in kaart gebracht: Een systematische literatuurstudie. *Pedagogische studiën*, 90(5), 17-30.
- Inspectie van het Onderwijs (2016), Verschil SE-CE en de handhaving op de examenlicentie. Geraadpleegd op 7 januari 2019, van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/onderwijsresultatenmodel-vo/nieuw-model/verschil-se-ce-en-de-handhaving-op-de-examenlicentie>
- Inspectie van het Onderwijs (2018). *De Staat van het Onderwijs*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- De Jong, M.-J. (1987). *Herkomst, kennis en kansen. Allochtone en autochtone leerlingen bij de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs*. Amsterdam, Nederland: Swets & Zeitlinger.

- Jongbloed, B., Salerno, C., & Kaiser, F. (2003). *Kosten per student. Methodologie, schattingen en een internationale vergelijking*. Enschede: Universiteit Twente
- Klomp, J., & Thielen, S. (2009). *Bovenbouw havo problematiek*. Heerlen: Ruud de Moorcentrum.
- Kloosterman, R., & de Graaf, P. M. (2009). *Zittenblijven of afstromen?-De relatie tussen sociaal milieu en keuzes in het voortgezet onderwijs voor drie cohorten leerlingen*. *Mens en maatschappij*, 84(1), 5-28.
- Koerhuis, M., & Oostdam, R. (2013). *Ongewenst gedrag van leerlingen op school en hun behoefte aan autonomie, competentie en relatie*. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 53, 117-131
- Korthals, R (2013). *Selection and tracking in secondary education: A cross country analysis of student performance and educational opportunities*. Maastricht: Maastricht university.
- Kuhlemeier, H., Van Boxtel, H., & Van Til, A. (2012). *Balans van de sociale opbrengsten in het basisonderwijs*. Arnhem: Cito.
- Kwakernaak, E. (2012). Een taxonomie voor het vreemdetalenonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 99(6), 10-15.
- Ledoux, G., Meijer, J. O. O. S. T., Van der Veen, I. N. E. K. E., Breetvelt, I. R. I. S., Ten Dam, G., & Volman, M. (2013). *Meetinstrumenten voor sociale competenties, metacognitie en advanced skills: een inventarisatie*. Kohnstamm Instituut.
- Van Leeuwen, E.N.M. (2016). *HAVO ≠ VWO. Verschil in didactische aanpak van natuurkunde lessen tussen HAVO en VWO klassen*. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven.
- Luyten, H. (2004). Succes in het voortgezet onderwijs: capaciteiten, inzet of achtergrond?. *Pedagogische Studiën*, 81(2), 151-166.
- Maas, W. (2016). *Gameverslaving als leerprobleem in het voortgezet onderwijs*. Tilburg: Tilburg University.
- Meijnen, G. W. (2013). Opstaan tegen zittenblijven: om moe van te worden. *Pedagogische Studiën*, 90(5), 89-95.
- Mooij, A.J. (1980). Schoolproblemen en uitval in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische studiën*, 57(9), 369-382.
- Poortman, C. L., & Schildkamp, K. (2012). Alternative quality standards in qualitative research? *Quality & Quantity*, 46(6), 1727-1751.
- Reezigt, G., Swanborn, M., & Vreeburg, B. (2013). Verschillen tussen scholen op het gebied van zittenblijven. *Pedagogische Studiën*, 90(5), 31-44.
- Rijksoverheid. Wat zijn de kosten voor mijn kind in het voortgezet onderwijs? Geraadpleegd op 13 augustus 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/kosten-voor-kind-in-voortgezet-onderwijs>.
- Rijksoverheid. Welke onderwijsbevoegdheden zijn er? Geraadpleegd op 12 oktober 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/vraag-en-antwoord/welke-onderwijsbevoegdheden-zijn-er>
- Reformatorisch Dagblad (2006, 16 februari). Geboeid door de reformatorische cultuur. Geraadpleegd op 16 augustus 2019, van <https://www.digibron.nl/search/detail/012dc172b8e5dcaecef43262/>.
- Reformatorisch Dagblad (2009, 27 november). Huiver bij alle vooruitgang. Interview met prof. Dr. Jan Hoogland. Geraadpleegd op 28 mei 2019, van <https://core.ac.uk/download/pdf/31150943.pdf>.
- Rooij, G. D. (2012). *Objectivering determinatieproces 3 havo/vwo in het Eigentijds Onderwijs*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Swanborn, P.G. (1996). A common base for quality control criteria in quantitative and qualitative research. *Qual.Quant.*30, 19–35

Vechtdal College (2017, september). Selectie in het eerste leerjaar (TGR). Geraadpleegd op 28 mei 2019, van <https://dv.vechtdalcollege.nl/Portals/0/Reglementen/Selectie%20Determinatie%20leerjaar%201%20-%202016%202017%20-%20TGR.pdf>.

Verbeeten, J. (2015). *Literatuurstudie naar zittenblijven in het voortgezet onderwijs in Nederland*. Enschede: Universiteit Twente.

Vermeij, A., & Dronkers, J. (2001). Niet-verhuizen beter voor kinderen? Het effect van schoolverandering op de verdere schoolloopbaan. *Pedagogiek*, 21(1), 21-34.

Van der Linden, R., & Nieuwland, L. (2007). *Beter inspelen op havo-leerlingen*. Tilburg: IVA beleidsonderzoek en advies

Van der Weij, A. T. (2010). *Van 3 naar 4: een één-tweetje!* Utrecht: Universiteit Utrecht.

Van Werkhoven, A. M. (2015). *De Relatie tussen Pesten en Schooluitval: Moderatie van Vrienden en Zelfbeeld?* Leiden: Universiteit Leiden.

Wolbers, M. H. (2008). *Scholieren met een bijbaantje: De gevolgen voor hun schoolprestaties*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Bijlage 1. Overgangsnormen bovenbouw havo en vwo

Overstap mavo-4 naar havo-4

Is mogelijk indien:

- Geen onvoldoendes op de eindlijst
- Minimaal 47 punten op de eindlijst; voor de "sterklas" geldt 54 punten
- Positief advies van de docentenvergadering vmbo-t
- Juiste vakken passend bij de profielen

Elke leerling die wil overstappen van het vmbo-t naar havo-4 krijgt een toelatingsgesprek wat bestaat uit een intakegesprek met de decaan havo, dat zal plaatsvinden in februari/maart van het betreffende cursusjaar en een formele bevestiging van toelating na de uitslagvergadering vmbo.

Een vmbo-t leerling die doubleert in havo-4 mag het jaar overdoen.

Klas 4 havo, 4 vwo en 5 vwo

Bevorderd indien:

- maximaal 2x5 of 1x5+1x4;
- maximaal één 5 in de vakken En, Ne en Wi;
- het gemiddelde van de eindcijfers is een 6,0 of hoger (lo telt hierin niet mee, maar moet wel voldoende zijn; de vakken ckv, anw, gd, maat en fil tellen mee in 1 combinatiecijfer). Het onder deze regel genoemde gemiddelde en combinatiecijfer worden berekend vanuit hele eindcijfers.
- het gemiddelde van de cijfers in het examendossier is een 6,0 of hoger (lo telt hierin niet mee, maar moet, evenals handelingdelen van andere vakken en de start van het profielwerkstuk, wel voldoende zijn. De vakken gd, ckv, anw, ma en fil tellen mee in 1 combinatiecijfer). Het onder deze regel genoemde gemiddelde en combinatiecijfer worden berekend vanuit cijfers met 1 decimaal.

Doubleren:

bij zeven of meer getelde onvoldoendes kan niet worden gedoubleerd op hetzelfde niveau. (Een 4 of lager telt hierbij als twee onvoldoendes).

Klas 5 havo en 6 vwo

Geslaagd als is voldaan aan alle onderstaande normen:

- een voldoende of goed voor de vakken lo en ckv;
- het eindcijfer 3 is niet toegestaan, ook niet voor onderdelen van het combinatiecijfer;
- het gemiddelde van de CE-cijfers is minimaal een 5,5;
- maximaal één 5 in het eindcijfer voor de vakken En, Ne, Wi;

En aan één van onderstaande normen:

- alle eindcijfers zijn een 6 of hoger;
- één eindcijfer is een 5 en de andere eindcijfers zijn een 6 of hoger;
- 1×4 of 2×5 of $1 \times 4 + 1 \times 5$ en het gemiddelde van alle eindcijfers is een 6,0 of hoger.

(NB: Het eindcijfer van het vak CKV gaat in de toekomst meetellen in het combinatiecijfer. Dit is voor het eerst van toepassing voor de leerlingen die augustus 2017 starten in klas 4 van de bovenbouw)

Tussentijdse overstap

Als een leerling bevorderd is naar 4 vwo is tussentijdse overstap naar havo 4 niet mogelijk. Aan het einde van klas 4 moet een inhaalprogramma worden gevolgd om over te kunnen stappen naar 5 havo. Hiertoe moet uiterlijk bij rapport 2 besloten zijn.

Overstap van havo-5 naar vwo-5

Een leerling die zijn havodiploma haalt mag instromen in vwo-5 als hij na aftrek van een punt bij elk eindcijfer nog op slagen staat én de studiehouding en motivatie voor vwo door de docentenvergadering als voldoende wordt beoordeeld. Deze overstap vergt (zelfstandig) inhaalwerk, terwijl de verplichting van een tweede moderne vreemde taal naast Engels, een belangrijk aandachtspunt is.

Overstap van havo-5 naar vwo-6

Een leerling die zijn havodiploma haalt mag instromen in vwo-6 als het gemiddelde van de eindcijfers 7,5 of hoger is én de studiehouding en motivatie voor vwo door de docentenvergadering als voldoende wordt beoordeeld. Deze overstap vergt veel (zelfstandig) inhaalwerk, terwijl de verplichting van een tweede moderne vreemde taal naast Engels, een belangrijk aandachtspunt is.

Bijlage 2. Overgangsnormen onderbouw havo en vwo

Klas 1 havo, 2 havo, 3 havo, 1 vwo en 2 vwo

Bevordert als voldaan wordt aan alle onderstaande normen:

- het gemiddelde van alle eindcijfers is 6,5 of hoger;
- maximaal 3x5 of 1x4+1x5;
- maximaal één 5 in de vakken En, Ne en Wi.

Bespreekgeval bij één van de volgende situaties:

- het gemiddelde van de eindcijfers is tussen 6,1 - 6,4;
- 4x5 of 2x4;
- 2x5+1x4.

Bevordert van havo naar vwo als voldaan wordt aan alle onderstaande normen:

- het gemiddelde van de eindcijfers is 7,5 of hoger;
- het gemiddelde van de eindcijfers van de vakken En, Ne en Wi is 7,5 of hoger;
- een positief advies van de rapportenvergadering.

NB: In geval van onderpresteren kan de rapportenvergadering afwijken van de minimale normen voor de eindcijfers.

Aanvullende overgangsnormen van 3-vwo naar 4-vwo:

Nog steeds geldt dat het gemiddelde van alle vakken minstens een 6.5 moet zijn. Indien het gemiddelde lager is dan een 7.0 dan sowieso doubleren, als twee van de volgende indicatoren actueel zijn:

1. Advies BO: havo
2. Citoscore < 545
3. Bespreekgeval geweest in klas 3 periode 1
4. Bespreekgeval geweest in klas 3 periode 2

Bijlage 3. Toestemmingsformulier ouders/verzorgers

Geachte ouder/verzorger,

Ieder jaar zijn er een aantal leerlingen die vanuit 4 vwo de overstap maken naar 5 havo. Ook uw kind zal deze overstap komende zomervakantie maken. De Gomarus wil in samenwerking met de universiteit Twente onderzoek doen naar deze overstap. Doel van het onderzoek is om te bepalen:

- Waarom leerlingen overstappen.
- Wat de voor- en nadelen van het overstappen zijn voor de leerling.
- Wat de voor- en nadelen van het overstappen zijn voor de school.
- Hoe de overstapprocedure verbeterd kan worden.

Bij het onderzoek wordt uw kind gevraagd om een enquête in te vullen met 15 meerkeuze vragen.

Uw kind mag elk antwoord toelichten, maar dat hoeft niet.

De enquête duurt ongeveer 10 tot 20 minuten, afhankelijk van hoeveel toelichting uw kind geeft.

Omdat uw kind nog geen 16 jaar oud is, is het wettelijk vastgelegd dat één van de ouders/verzorgers toestemming moet geven voordat uw kind mag meewerken aan de enquête.

De volgende voorwaarden zijn verbonden aan het onderzoek:

- Uw kind doet vrijwillig mee aan het onderzoek.
- Uw kind de enquête volledig anoniem invult.
- De antwoorden van uw kind zullen worden gebruikt worden voor wetenschappelijk onderzoek.
- U kunt uw toestemming zonder opgaaft van reden intrekken totdat uw kind de enquête heeft ingeleverd.
- Uw kind mag op elk moment stoppen met het invullen van de enquête zonder opgaaft van reden.
- De antwoorden van uw kind niet zullen worden gepubliceerd wanneer deze terug te leiden zijn tot een bepaalde persoon.
- De geanonimiseerde gegevens uit dit onderzoek kunnen worden opgeslagen in de omgeving van de Gomarus die toegankelijk is voor alle Gomarus medewerkers.
- De gegevens uit dit onderzoek kunnen gebruikt worden voor ander onderzoek.

U kunt voor vragen altijd terecht kunt bij dhr. Nijsink (ftnijsink@gomarus.nl), dhr. Arkeraats (jwsarkeraats@gomarus.nl) of de ethische commissie van de universiteit (ethicscommittee-bms@utwente.nl)

Ik begrijp het en geef toestemming.

Naam:

Datum:

Handtekening:

Bijlage 4. Toestemmingsformulier leerlingen

Welkom bij dit onderzoek naar de overstap van 4 vwo naar 5 havo op de Gomarus. Dit onderzoek wordt verricht door de Gomarus in samenwerking met de Universiteit Twente. Doel van het onderzoek is om te bepalen:

- Waarom leerlingen overstappen.
- Wat de voor- en nadelen van het overstappen zijn voor de leerling.
- Wat de voor- en nadelen van het overstappen zijn voor de school.
- Hoe de overstapprocedure verbeterd kan worden.

Straks wordt je gevraagd om een enquête in te vullen met 15 meerkeuze vragen. Elk antwoord dat je geeft mag je toelichten, maar dat hoeft niet. De enquête duurt ongeveer 10 tot 20 minuten, afhankelijk van hoeveel toelichting je geeft.

Als je meedoet met dit onderzoek geef je aan dat je begrijpt dat:

- Je vrijwillig meedoet met het onderzoek.
- Je deze enquête volledig anoniem invult.
- Je toestemming geeft om je antwoorden te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek.
- Je deze toestemming zonder opgaaf van reden kunt intrekken tot aan het inleveren van de enquête.
- Je op elk moment mag stoppen met het invullen van de enquête zonder opgaaf van reden.
- Jouw antwoorden niet zullen worden gepubliceerd wanneer deze terug te leiden zijn tot een bepaalde persoon.
- De geanonimiseerde gegevens uit dit onderzoek kunnen worden opgeslagen in de omgeving van de Gomarus die toegankelijk is voor alle Gomarus medewerkers.
- De gegevens uit dit onderzoek gebruikt kunnen worden voor ander onderzoek.
- Je voor vragen altijd terecht kunt bij meneer Nijsink (ftnijsink@gomarus.nl) of meneer Arkeraats (jwsarkeraats@gomarus.nl).

Ik begrijp het en ga akkoord.

Bijlage 5. Toestemming geïnterviewden

De geïnterviewden werd de volgende tekst voorgelezen, waarna zij hierop mondeling akkoord moesten geven.

De volgende voorwaarden zijn verbonden aan het onderzoek:

- *U doet vrijwillig mee aan het onderzoek.*
- *Het interview zal achteraf worden geanonimiseerd.*
- *Uw antwoorden zullen worden gebruikt worden voor wetenschappelijk onderzoek.*
- *U kunt uw toestemming zonder opgaaf van reden intrekken totdat het interview is afgelopen.*
- *U mag op elk moment stoppen met het interview zonder opgaaf van reden.*
- *Uw antwoorden zullen niet worden gepubliceerd wanneer deze terug te leiden zijn tot een bepaalde persoon.*
- *De geanonimiseerde gegevens uit dit onderzoek kunnen worden opgeslagen in de omgeving van de Gomarus die toegankelijk is voor alle Gomarus medewerkers.*
- *De gegevens uit dit onderzoek kunnen gebruikt worden voor ander onderzoek.*

Bijlage 6. Enquête

Aan de leerlingen die 4V zouden afstromen zijn, door middel van een digitale enquête, de onderstaande meerkeuzevragen gesteld. Leerlingen konden elk antwoord schriftelijk toelichten.

1. Mijn ouder(s)/verzorger(s) hebben volgens mij een:
 - a. Slecht betaalde baan
 - b. Normaal betaalde baan
 - c. Goed betaalde baan
 - d. Zeer goed betaalde baan
2. De hoogste opleiding van mijn ouder(s)/verzorger(s) is volgens mij:
 - a. De universiteit
 - b. Het HBO
 - c. Het MBO
3. Mijn ouder(s)/verzorger(s) gaan wel eens naar:
 - a. Een lezing
 - b. Een concert
 - c. Een museum
 - d. Een voorstelling of workshop
 - e. Geen van bovenstaande activiteiten
4. Ik game:
 - a. 0 – 1 uur per dag
 - b. 1 – 2 uur per dag
 - c. 2 – 3 uur per dag
 - d. Meer dan 3 uur per dag
5. Ik gebruik gemiddeld per week:
 - a. Minder dan 1 glas alcohol
 - b. 1 – 3 glazen alcohol
 - c. 3 – 6 glazen alcohol
 - d. Meer dan 6 glazen alcohol
 - e. Één of meerdere keren drugs
6. Ik ben gemiddeld:
 - a. Minder dan 1 uur per week wettig of onwettig absent
 - b. 1 – 2 uur per week wettig of onwettig absent
 - c. 2 – 3 uur per week wettig of onwettig absent
 - d. Meer dan 3 uur per week wettig of onwettig absent
7. Ik ben:
 - a. Totaal niet goed in plannen
 - b. Goed in plannen als ik dingen ga doen die ik leuk vind
 - c. Goed in plannen als ik dingen moet doen die ik belangrijk vind
 - d. Altijd goed in plannen
8. School is voor mij:
 - a. Een plek waar ik me altijd veilig voel
 - b. Een plek waar ik me meestal veilig voel
 - c. Een plek waar ik me meestal niet veilig voel
 - d. Een plek waar ik me nooit veilig voel
9. De lessen op school zijn:
 - a. Afwisselend

- b. Meestal afwisselend maar bij sommige docenten altijd hetzelfde
- c. Bij de meeste docenten altijd hetzelfde, maar bij sommige docenten afwisselend
- d. Altijd hetzelfde

10. De lessen op school zijn:

- a. Bijna altijd fijn en interessant
- b. Vaak fijn en interessant
- c. Soms fijn en interessant
- d. Bijna nooit fijn of interessant

11. Ik vind de universiteit:

- a. Niet belangrijk voor de samenleving
- b. Op zich wel nuttig, maar niet iets voor mij
- c. Wel belangrijk, maar niet iets voor mij
- d. Heel belangrijk, ik ga het doen via een omweg na de havo

12. Als het niet mogelijk was geweest om naar 5 havo te gaan was ik waarschijnlijk:

- a. Naar 5 vwo gegaan en had daarna het vwo afgemaakt
- b. Blijven zitten in 4 vwo en had daarna het vwo afgemaakt
- c. Naar 4 havo gegaan en daarna de havo afgemaakt
- d. Naar het MBO gegaan
- e. Anders, namelijk:

13. De mogelijkheid tot overstappen en de huidige procedure is voor mij:

- a. Helemaal goed
- b. Voornamelijk goed, maar er kan nog wel wat verbeterd worden
- c. Voornamelijk niet goed, maar er zitten ook goede kanten aan
- d. Slecht, er zou geen overstapmogelijkheid moeten zijn
- e. Anders, namelijk:

14. Achteraf gezien had ik beter:

- a. Vanaf de eerste klas naar de havo kunnen gaan
- b. Na het 3^e jaar naar de havo kunnen gaan
- c. Het huidige moment (van 4 vwo naar 5 havo) is prima
- d. Anders, namelijk:

15. De belangrijkste reden dat ik naar de havo wil/moet is omdat:

- a. Het vwo te moeilijk voor mij is
- b. Ik te veel moet doen voor het vwo
- c. Ik het vwo later niet nodig heb
- d. Ik al heel lang twijfel over het vwo en ik nu nog makkelijk kan overstappen
- e. Persoonlijke redenen, zoals: gezondheid, vervelende klas, thuissituatie
- f. Anders namelijk: